DE HIPPOLYTIS EVRIPIDEIS QVAESTIONES NOVAE

DISSERTATIO PHILOLOGICA

QVAM

AD SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AVCTORITATE AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS

IN VNIVERSITATE FRIDERICIA GVILELMIA RHENANA

RITE IMPETRANDOS

VNA CVM SENTENTIIS CONTROVERSIS

DIE XX M. DECEMBRIS A. MDCCCLXXXI

PVBLICE DEFENDET

SCRIPTOR

AVGVSTVS KALKMANN

HAMBVRGENSIS

ADVERSARII ERVNT

FRIDERICVS KOEPP
PAVLVS IONAS MEIER
PAVLVS WOLTERS

BONNAE

TYPIS CAROLI GEORGI VNIV. TYPOGR.

MDCCCLXXXI

FRANCISCO BVECHELER
RENARDO KEKVLÉ
HERMANNO VSENER
S.

Novas has quaestiones inscribo, non tantum quia materiam ab aliis tractatam retractavi, sed quia insolita ratione ab Hippolytis Euripideis ad serioris aetatis litteras ascendens in vasto maxime Alexandrinae poesis campo geminarum fabularum vestigia persequi conatus sum. Nam qui Hippolyti fabulam examinarit, quomodo a poetis et ab artificibus tractata sit, quod olim in libello praemio ornato praestiti, eum non fugiet, quantopere utraque Euripidis fabula etiam extra fines Atticos et audientium et legentium animos commoverit. — Neque vero incommode mihi videor antea nonnullas de servata Hippolyti fabula quaestiones, quae praecipue ad personarum mores spectant, proponere, cum illae, si quae unquam, non certi singulique homines sint, qui semel vixerint, sed potius ad certum quoddam hominum genus pertineant[1]. An non intellegis, quantopere haec res imitationem adiuvare debuerit? Inde autem ad tragoediae deperditae imaginem redintegrandam progressi iam paratiores et quasi sponte ad alteram illam dissertationis partem traducemur.

I.

Euripidem etiam sine diserto testimonio, quod facetus ille comicus Atheniensis ipsi invidioso aemulo subicit (Arist. Ran. 959), sciremus ad domesticam et communem vitam (*οἰκεῖα πράγματα*) animum maxime rettulisse. Quo factum est, ut, cum ab ipsa vita colores ad heroum scaenam illustrandam sumeret, in eorum moribus describendis saeculi sui naturam indolemque saepius exprimeret. Licet igitur poeta in Hippo-

[1] Hoc Lessingius (Hamb. Dramat. N. 95) ita: 'Mehr die personificirte Idee eines Charakters als eine charakterisirte Person'. Cf. Brunn Künstlergesch. II p. 87 ff.

lyto eximiae virtutis imaginem ab antiqua fabula praeformatam adumbraverit, tamen ornamenta, quae libere interponit, plane ad saeculi sensum apparata sunt. Nam in eo, qui esu carnium abstineat et librorum 'fumis' incubet, qualem Theseus filium describit (v. 952 sq.), Welcker[1] dudum verum Orpheotelesten cognovit, non iudicio usus suo sed poetae ipsius auctoritatem (v. 953) secutus; qui etiam ad mysteria celebranda Hippolytum Athenas profectum esse fingit (v. 25). Atque eandem sectam prae se ferre videtur, cum acerbissimis ac paene ridiculis maledictis Hippolytus totum feminarum genus figit (v. 616 sq.)[2]. An putas poetam, quanquam mulieribus non favebat, inter has mordacis calami fictiones non risisse, cum eius sana mens ex aliis dictis satis aperte perluceat[3]. Nescio autem, an ille eodem consilio heroem suum intoleranter se iactantem et gloriantem introduxerit, neminem intra patriae fines exstare, qui tanta virtute praeditus sit quanta ipse (v. 993 sq. 1100); quam iactationem paene circulatoriam Theseus antea de Orphico filii victu disserens aperte denotaverat v. 952: *ἤδη νῦν αὔχει* et v. 950:

οὐκ ἂν πιθοίμην τοῖσι σοῖς κόμποις ἐγώ.

Atque e re est hoc loco versus conclamatissimos multisque agitatos controversiis 73 sq., quos Hippolytus pronuntiat in Dianae statua redimienda, examinare. Certe agitur de prato Dianae, pastoribus non colendo, sed quod Hippolytus affirmat v. 79 sq., iis tantum licitum esse flores decerpere, quibus natura virtus et temperantia insita sit, si ad veritatem et recon-

---

[1] Kl. Schrift. II p. 474. Tragoed. p. 749. cf. Lobeck Aglaoph. p. 246. Noli tamen neglegere haec Thesei filium obiurgantis et obiurgia exaggerantis esse. Neque ille in mysteria invehitur, sed tumidos Orphei sectatores carpit; quod moneo contra Wheelerum nullo iure hos versus in suspicionem vocantem (de Alcest. et Hippol. Eurip. interpol. p. 59 sq.). Hippolytum autem praeter 'Dianam reginam' Orphea regem habere, non video, cur negemus.

[2] Orpheum cecinisse tradunt (cf. Clem. Alex. Strom. VI, 739)

Ὡς οὐ κύντερον ἦν καὶ ῥίγιον ἄλλο γυναικός.

[3] Conferas ex. gr. frg. 658:

ὅστις δὲ πάσας συντιθεὶς ψέγει λόγῳ
γυναῖκας ἑξῆς, σκαιός ἐστι κοὐ σοφός κτλ.

et frg. 164: *ἄριστον ἀνδρὶ κτῆμα συμπαθὴς γυνή.*

ditum cultus quendam usum revocare studueris, ut Welcker (Kl. Schrift. II p. 472) elegantius quam rectius mihi fecisse videtur, interpretationem multis difficultatibus obstructam invenies. Itaque malunt vulgo v. 79—81 pro subditiciis removere [1]. Sed optimus quisque poeta hanc sibi vindicavit libertatem, ut extra veritatis fines quodammodo egressus aliunde ornamentorum lumina depromeret, quibus audaci translatione hanc vitam exornaret. Itaque contendo Euripidi campos Elysios obversatos esse, in quibus cum beatis flores decerpere et corollas nectere licebat [2], tum iis, qui mysteriis initiati essent [3], ut testatur Aristophanis scholiasta ad Ran. v. 344: *λειμὼν γὰρ ἀνάκειται καὶ ἄνθη ἀνειμένα τοῖς μύσταις ἐν τῷ πεδίῳ. δηλοῖ δὲ καὶ Σοφοκλῆς* (frg. 805). Fortasse in Triptolemo haec dixit, cui Welcker (Trag. p. 308) tribuit etiam praeclarum fragmentum inc. 753:

ὡς τρὶς ὄλβιοι
κεῖνοι βροτῶν, οἳ ταῦτα δερχθέντες τέλη
μόλωσ' ἐς Ἅιδου· τοῖσδε γὰρ μόνοις ἐκεῖ
ζῆν ἔστι, τοῖς δ' ἄλλοισι πάντ' ἐκεῖ κακά.

Etiam Ionis Sophocleae exstat fragmentum (297): *ἐν Διὸς κήποις*

---

[1] Cf. Dindorf adn. ad Eur. II p. 276. Barthold Rh. Mus. XXXI p. 313 et edit. Wheeler l. l. p. 49. — Nauck Eur. Stud. II p. 6 delet unum versum 80 medelam praecedentis versus in dubio relinquens; nam alteram versus partem interpolatori deberi opinatus in altera pro *διδακτόν* scribi vult *ἄναγνον*. — Nolo autem totam quaestionem hoc loco retractare, cum Gloël (de interpol. Hippolyt. fab. Eur. p. 15 sq.) omnibus argumentis pensitatis iure hos versus tuitus sit. Ille quidem Porsono *ὅσοις* v. 79 in *ὅστις* mutanti adstipulatus omnes offensiunculas haud quaquam removit. Equidem aliam medendi viam ingredior. Nam versui 81 simillimus legitur Bacch. 316, qui cum Kirchhoffio delendus est; irrepsit ex nostro loco (cf. Gloël l. l.). Illic autem pro *εἴληχεν* legitur *ἔνεστιν*, quod cum aliis genuinum esse censeo. Amplius nil mutandum, sed rectius interpungendum, cum asyndeton v. 79 offendat. Ita igitur hunc versum cum antecedente coniungo, quasi *τούτοις* interciderit; qua ratione tota allegorica translatio perfecta demum redditur. Deinde perapte interpungitur post *ὁμῶς* v. 80.

[2] Cf. Pind. Ol. II, 74 (135). frg. 106. 107 B. Tibull. I, 3. 66. v. 61: 'fert casiam non culta seges'. Plato Axioch. 371 c: *παντοῖοι δὲ λειμῶνες ἄνθεσι ποικίλοις ἐαριζόμενοι.* Cf. Propert. V, 7. 59 sq.

[3] Cf. Pind. frg. 114 B. Plato l. l. Lobeck l. l. p. 69 sq.

ἀρoῦσθαι μόνον εὐδαίμονας ὄλβους. Hippolyto igitur in prato illo Dianae tanquam aeternae tranquillitatis pacisque imagine ambulanti beatorum sedes obversari, ecquid insulsum?

Poeta autem sententiola illa de virtute natura insita, Pindari[1] auctoritate sancita, non tam initiatorum quam generatim proborum iuvenum summam virtutem illustrat; quandoquidem translatio distinctius loqui vetat. Ad quod artificium *Αἰδοῦς*[2] allegoriam, quam Euripidem pangere non potuisse vellem certis argumentis probares, transitum aptissime parare in aprico est. Itaque nescio, an apis commemorationi v. 77 altior sensus insit, quem tamen equidem non audeo elicere. Nam scholiastae interpretanti: μέλισσα: ψυχή fidem non habebis[3].

Sed hunc locum alia coniectura ad Phaedrae mores pertinente exornare conveniat. Magicae scilicet artes cum in Hippolyto Coronifero tanguntur (cf. v. 509), tum in Velato locum invenerant; nam Phaedram hic devinctionibus et incantamentis operam navasse, ut amatum iuvenem alliceret, ea similitudine veri conicitur, quam in his rebus consequi licet[4]. Scimus autem ineunte fere bello Peloponnesiaco feminam quandam Ninum sacerdotem Sabazii Athenis turbas dedisse philtris miscendis, ob quod delictum postea in ius vocata est[5]. Videtur

---

[1] Ol. II, 86 (155), IX, 100 (152). Nem. III, 40 (70). Minime vero necesse esse eum, qui dicitur nequaquam institutione — ita enim interpretandum (cf. Gloël l. l.) — sed natura virtutem insitam habere, libris omnino se abstinere, non attinet amplius exponere contra Wheelerum l. l. p. 49, qui putabat hos versus cum v. 952 sq. discrepare; quo loco ne ipse quidem Hippolytus loquitur. — Poeta autem carpere videtur sophistas (cf. Welcker l. l. p. 474).

[2] Athenis aram habuit auctore Pausania I, 17. 1.

[3] μέλισσαι et nymphae sunt (cf. Schol. Pind. Pyth. IV, 104. Porphyr. de antro nymph. 18). Cum toto loco Euripideo ad extremum conferas Ibyc. frg. 1 B.:

Ἦρι μὲν αἵ τε Κυδώνιαι
μηλίδες ἀρδόμεναι ῥοᾶν
ἐκ ποταμῶν, ἵνα παρθένων
κῆπος ἀκήρατος.

[4] Cf. Schol. Theocrit. II, 10. Welcker l. l. p. 737.

[5] Cf. Demosth. de fals. leg. § 281 Schol. Schaefer Demosth. I p. 198 sq. Schoemann opusc. III p. 430. Gr. Alterth. II p. 376. 349.

igitur eo praecipue tempore fortasse huius sacerdotis et Sabazii mysteriorum auctoritate Athenis mos philtrorum miscendorum ne dicam ortus esse, sed effloruisse et invaluisse; quibus rebus Euripidem commotum esse, ut Phaedram in priore fabula cupiditatis lasciviam minime comprimentem fascinationibus indulgentem fecerit, prona suspicio est. In qua acquiescerem, nisi ab una quidem parte levi dubitationi obnoxia esset. Ut brevis sim, fieri potuit, ut Sophoclis auctoritas in hac re non sine momento esset; ille enim in Trachiniis v. 584 sq. primus omnium, quantum video, philtra alia illa quidem exhibet[1], quibus Deianira Herculem delenire studet. Iure autem ad Trachinias provocari potest, siquidem in Hippolyto Coronifero certe non desunt, quibus Euripides se spectatorem et aemulatorem Sophocleae fabulae praestet. Quod paullo accuratius exponere opus est.

In fine igitur utriusque fabulae heros vulneratus in scaenam adducitur lamentatione ac plangore eam complens[2]. Adhortatur comites, ne incaute ac temere lacerato corpore prehendendo dolorem excitent (E. 1358 cf. v. 1361, S. 1007 sq. 1025). Interea flebiles questus de acri doloris morsu edunt (E. 1371, S. 987. 1010) neque omittunt iniquam fortunam criminari, quod omnium sibi virtutum propugnatoribus tam luctificam cladem inferat (E. 1364 sq. 1383, S. 1089 sq.). — Utrumque in acerbo dolorum cruciatu mortem votis exoptare (E. 1372 sq. 1387 sq., S. 1005 sq. 1040 sq. 1085 sq.), hoc quidem nolo premere; contra premendum censeo usum eiusdem verbi *εὐνάζειν* (E. 1376, S. 1005. 1006. 1042) neque non eiusdem imaginis de dolore s a l i e n t e (E. 1351 sq., S. 1027 sq.), qualibus minutiis non raro aemulator proditur. — Gravius id, quod et Hercules et Hippolytus mortem comitum manibus sibi inferendam exoptant (E. 1374 sq. S. 1010 sq. 1031 sq.); de qua re cum Hercules vere grandiloquus ampullas et sesquipedalia

---

[1] Pindarus Pyth. IV, 213 (380) sq. philtrā non commemorat. Novit incantationes et rhombum seu iyngem; apud Homerum et alios huius rei commemoratio omnino deest (cf. Hirschfeld: de incant. et devinct. amator. apud Graec. Romanosq. p. 6).

[2] Perleve id discrimen, quod Hercules portatur, Hippolytus initio quidem (cf. v. 1342. 1354) comitibus innisus ducitur.

verba proiciat v. 1010 sq., non te fugiet, quantopere Euripides haec in brevius contraxerit. Idem aeque in totam hanc scaenam Eripideam cadere vel obiter comparationem instituenti liquebit; ut meo mihi iure interim contendere videar Euripidem Sophoclem et non hunc illum ante oculos habuisse[1]. — Sed praesagio, qua ratione intellegentes mihi occursuri sint: nimirum Philocteten quoque in ipsa scaena flebiliter lamentari et a Neoptolemi gladio mortem expetere (Soph. Philoct. 747, cf. 1204 sq.); Ulixem autem in Sophoclis Niptris vulneratum in scaenam deportatum comites admonere, ut 'pedetemptim et sedato nisu, ne succussu adripiat maior dolor' se adducant (Cicero Tusc. II, 21. Welcker l. l. p. 244). — Graviora igitur argumenta exhibeo. Gravissimum enim et quo poeta quasi invitus indicet se fabulam Sophocleam in deliciis habuisse, id est, quod chorus primum vim Amoris laudibus extollens in Ioles exemplum incidit v. 545 sq., atque id primum eorum, quae illustrandi causa adfert, quod maxime urgeo. Adde, quod de fabulae forma minime constanti agitur, sed diversa ratione a scriptoribus tractata. Atque ipse Sophocles tale quid indicare videtur nuntium introducens, qui Licham praeconem mendacii coarguit v. 351 sq., quod contenderit, Herculem adversus Oechaliam exercitum duxisse, ut se vindicaret ab Euryto; ita, ut Lichas postea v. 471 sq. nuntii narrationem Herculem Ioles amore flagrantem Oechaliam oppugnasse unice veram esse concedere cogatur. Pherecydes enim de Hercule ad Eurytum veniente ita: καὶ ᾔτει τὴν θυγατέρα (Iolen) Ὕλλῳ γυναῖκα[2]; quocirca haud scio an Creophylus, qui Iolem quidem novit, de Herculis amore non cecinerit. — A Sophocle igitur, qui hoc

---

[1] Scaena Euripidea Aristophani fortasse bilem movit, ut in Acharnensibus vulneratum Lamachum in scaenam adportatum misere lamentantem fingeret. Initio enim v. 1191 sq. causam cladis simili modo exponit, quo Hippolytus v. 1347 sq. Similiter comites admonet v. 1215 atque hic v. 1359. 1361, quae Dicaeopolis subinde in ridiculum detorquet v. 1216. Neque, quem Hippolytus invocat Paeana v. 1373, Lamachus implorare omittit v. 1212.

[2] Schol. Soph. Trach. 354. Contra Herodorus iam de Herculis et Ioles matrimonio narravit. Schol. Eur. Hip. 545. Cf. Schol. Hom. φ. 22. E. Schwartz: de schol. Hom. ad hist. fab. pertinent. Fleckeis. Suppl. XII p. 446 sq.

ipso fatali amore nodum tragicum nectit, Euripides stat, ad cuius cantici singula illustranda Trachiniae haud pauca suppeditant. Nam quod Deianira de Iole dicit v. 536:

κόρην γάρ, οἶμαι δ' οὐκέτ', ἀλλ' ἐζευγμένην,
παρεισδέδεγμαι κτλ.

id explicatius chorus Euripideus v. 545 sq.:

τὰν μὲν Οἰχαλίᾳ
πῶλον ἄζυγα, λέκτρων
ἄνανδρον τὸ πρὶν καὶ ἄνυμφον, οἴκων
ζεύξασ' ἀπ' εἰρεσίᾳ κτλ.

et qui dubitant, quomodo *εἰρεσίᾳ* accipiendum sit, eos delego ad Herculis *πολύκωπον ὄχημα ναός* (v. 656)[1]. Denique dignus, qui adponatur, locus Sophocleus hic est v. 856 sq.:

Ἰὼ κελαινὰ λόγχα προμάχου δορός,
ἃ τότε θοὰν νύμφαν
ἄγαγες ἀπ' αἰπεινᾶς | τάνδ' Οἰχαλίας αἰχμᾷ.
ἁ δ' ἀμφίπολος Κύπρις ἄναυδος φανερὰ
τῶνδ' ἐφάνη πράκτωρ.

Nam quod Sophocles funesta hasta semel atque iterum belli cladem subindicat, in hoc noster non cedit v. 551, apud quem Venus item ministra est v. 553. — Quibus omnibus cum satis firmum fundamentum iactum sit ad probandam meam opinionem, Euripidi Coroniferum scribenti Sophoclis memoriam recentem fuisse, plura in medium proferam documenta, quae per se fortasse leviora, mutuo se lumine illustrabunt. Neque enim quenquam etiamnum casui tributurum esse spero, quod chorus uterque in parodo post breve prooemium cantat, se de luctuosis dominae affectionibus rumores accepisse (S. 103 sq., E. 129 sq.); quod chorus Sophocleus, ubi de morte voluntaria Deianirae certior factus est, ventos aurasque expetit, quae a tristi luctificae cladis spectaculo aliorsum se auferant v. 953 sq., chorus autem Euripideus simili loco, postquam Phaedra ad mortem sibi parandam decessit, avem se fieri concupiscat neque ille alio animo, quam ut ab instante malorum theatro in remotissima quaeque

---

[1] Nolo longius insistere eorum nugis refutandis, qui *εἰρεσίαν* intellegant de aeria navigatione, testem excitantes Niciam nescio quem Malleotem a Plutarcho Parall. 13 laudatum.

avolet evageturque v. 732 sq.[1]. Id quidem quod Deianira ad mortem proficiscens aras in futurum debita religione destitutas comploratu adit v. 904 sq., Hippolytus autem queritur se mortuo *ἀγαλμάτων φύλακα* v. 1399 defuturum esse (cf. v. 1138 sq.) — talia si quis casui tribuenda esse pertinaciter asserit, ego sane praefracte refragari nequeo. At manifesto deprehenditur Euripides Sophoclis vestigiis insistens in ea scaena exornanda, ubi nutrix Phaedrae foedum amorem fassae moriendique consilium effatae persuadere conatur v. 439 sq.: nihil insoliti, quod amet, illi accidisse; Amori omnes homines deosque cedere oportere; quoque acrius impugnetur, eo acerbius deum urere. Noli hunc locum communem esse obicere, priusquam similia, non dico in simili Trachiniarum scaena, sed in simili rerum concursu, quod rursus maxime premo, occurrere cognoveris. Nam cum Lichas Ioles amorem, quo Hercules flagrabat, dissimulasset, Deianira nuntio interim audito ea ratione praeconi angorem eripere eumque ad liberam confessionem adducere conatur, ut in universum disputet, nihil vetitum committere, qui amori morem gerat v. 441 sq.:

Ἔρωτι μέν νυν ὅστις ἀντανίσταται
πύκτης ὅπως ἐς χεῖρας, οὐ καλῶς φρονεῖ·
οὗτος γὰρ ἄρχει καὶ θεῶν ὅπως θέλει κτλ.

Euripides ita v. 443 sq.:

Κύπρις γὰρ οὐ φορητός, ἢν πολλὴ ῥυῇ·
ἣ τὸν μὲν εἴκονθ' ἡσυχῇ μετέρχεται,
ὃν δ' ἂν περισσὸν καὶ φρονοῦνθ' εὕρῃ μέγα,
τοῦτον λαβοῦσα, πῶς δοκεῖς; καθύβρισεν.

Pro concesso habeo, Euripidi haec scribenti obversatam esse illam imaginem de Amore pugile, quam parum feliciter in Venerem, mollem deam, quae correptum adversarium duriter tractet, transtulit. — Neque commemoratio deorum, quos Sophocles testes excitat (v. 443 cf. v. 498 sq.), apud alterum deest (v. 453 sq., cf. v. 555 sq.). Id quidem, quod hic amor *νόσος* ab utroque nuncupatur, non magni pendo (S. 445, E. 40. 269. 279.

---

[1] Huius similitudinis pondus non eo imminuitur, quod personae tragicae non admodum raro talia exoptant. Cf. Soph. Ai. 1192 sq. Oenom. frg. 432. Eur. Andr. 862. Ion. 796. Sed chorus semel tantum apud Euripidem Hel. 1478 sq.

283 e. s.), quia Sophocles eadem vocula in Phaedra utitur (frg. 615)[1].

Iam ut, unde aberravimus, ad philtra redeamus, id quidem certa ratione demonstrari nequit, Trachinias etiam ante Velatum Hippolytum scriptas esse. Nam adagium illud Sophocleum de amoris praestantia in memoriam revocans, nihil inde concludam, quod Euripides in priore fabula Amorem vocat πάντων δυσμαχώτατον θεόν (frg. 433), qui non solum viros mulieresque lacessat, sed animos etiam deorum turbet (frg. 434)[2]. Neque maioris ponderis est, quod in fragmento trag. adesp. 107 multa cum probabilitate Velato Hippolyto vindicato[3] et Soph. Trach. 300 similia adiectiva simili modo ad eandem rem illustrandam iuxta ponuntur. Talia potius missa faciamus, ne certa incertis turbentur[4].

Sed ne de Phaedrae moribus, quales poeta in Coronifero depinxerit, iudicium nostrum mancum sit — superstruitur enim

---

[1] Sciens praetermitto Herculem post acceptum nuntium de voluntaria uxoris morte deque philtri origine lamentationes tollere v. 1143 sq. iis similes, in quas nutrix pro sua natura omnia exaggerans — quod contra Wheelerum l. l. p. 53 monitum volo — effunditur, ubi primum Phaedra foedum amorem confessa est v. 353 sq.

[2] Poeta addit: κἀπὶ πόντον ἔρχεται, quod pluribus illustrat chorus Hip. 1272 sq. Minime quidem certum id documentum, Sophocli hos versus cum Valckenario (ad Eur. Hip. 447) contra Stobaei (Flor. 63, 25) auctoritatem, quam Welcker (l. l. p. 397) secutus est, abiudicandos et Euripidi cum Clemente Alexandrino (Strom. VI, p. 745) tres primos versus sub eius nomine afferente tribuendos esse. Nam Sophoclem quoque alatum ludibundum Amorem novisse Amoris invocatio in Antigona docet v. 785: φοιτᾷς δ' ὑπερπόντιος κτλ. Attamen Nauckium, cui ipsa huius fragmenti oratio Euripidem prodere videtur, rectissime iudicasse inde concludo, quod Menander, Euripidis aemulator, aperte duos extremos versus ante oculos habuit in Herois frg. 1 (M. IV, 128).

[3] Valckenaer (ad Eur. Hip. 1029) hoc suspicatus est, cuius coniecturam miror a viris doctis neglectam esse. Nam versus eisdem verbis incipiens legitur Hip. 1029 (cf. v. 1048 sq.); interpolatus ille quidem, ut videtur (cf. Wheeler l. l. p. 60). Praebuit autem saepius, ut videbimus, Velatus ansam ad interpolandum.

[4] Postquam haec scripsi, incidi in Hensii Studia Sophoclea p. 287, qui item versibus Hip. 545 sq. utitur ad demonstrandum Trachinias ante Hippolytum compositas esse. Sed nisi omnibus locis argumentisque accurate examinatis res expediri nequit.

tota haec commentatio servatae fabulae quasi solido fundamento, ad quod semper respiciat — necesse est tangam subdifficilem eius scaenae interpretationem, in qua Phaedra et nutrix inter se altercantur, antequam haec Hippolytum adit. Viam, qua progrediendum est, Wilamowitz ingeniose munivit (Anal. Eur. p. 209 sq.): Parum satisfacere volgarem interpretationem: insontem esse Phaedram, convenire ei cum nutrice, ut medicamento amorem pectore suo expellat, decipi a nutrice, perire; immo περιπέτειαν quandam in Phaedrae moribus appropinquare poetam satis aperte indicare, qui praeterea divinam illam scaenam, qua Phaedra amore saucia nomen eius, quem deperit, fatetur, in Hippolyti fabulam non admisisset, nisi ut proponeret, quomodo mulier contra amoris violentiam parum fortis pedetemptim et quasi per gradus ad atrox facinus delaberetur. — Hactenus, qui non stat a viri egregii partibus, eius iudicium in summo poetae tragici artificio interpretando occaecatum est. Attamen ille in singulis ulterius progressus metam non attigit. Audacem praeterea medelam versuum sede hic illic mutanda adhibuit per se parum veri similem, cum huius scaenae turbatio ante legem Lycurgeam ex ipsius sententia orta histrionibus obtrudenda esset, qui aut nunquam aut rarissime versuum ordinem mutare solebant, ut Wheeler (l. l. p. 55) observavit. Nego deinde hanc medendi rationem necessariam esse; quocirca in singula huius fabulae partis quasi lineamenta inquirere opus est. — Nutrix erae cogitationes a morte ad vitam revocare et honestatem ad scelus declinare studet v. 433 sq.; rationibus nempe fucatis, quae vilioribus naturis semper praesto sunt, urget dominam. Nam si quis amori indulgeat, quid in eo vituperandum esse? Frustra pugnari contra Amoris omnipotentis vim, cui dei ipsi cedant. Quibus rationibus cum Phaedrae virtus non debilitetur — perseverat enim in impudicis consiliis reiciendis v. 486 sq. — iam sentit nutrix opus esse distinctius loqui. Parata est igitur recta via ad iuvenem contendere eique Phaedrae amorem patefacere v. 490 sq. Domina ira effervescit v. 498 sq., nutrix denuo instat v. 500 sq., tum vero Phaedra 'ab irae caloribus ad flebiles preces delabitur, concedit bona esse nutricis consilia sed turpia. Tamen si illa tam bene defendere pergat turpia, facere se non posse quin eis, quae nunc fugiat, se perimi patiatur'. Sic cum Wilamowitzio

(l. l. p. 213) hi versus interpretandi. — Hoc loco paullisper pedem figentes circumspectemus. Phaedrae virtutem labare, quis est, quin perspiciat? Attamen minis suis nihil intermiscuit, quo audacis consilii a nutrice prolati approbationem proderet. Nutrix igitur, si iustam victoriam reportare vult, oppugnationem aperta ratione institutam dimittere et nova eaque simulationum involucris tecta subsidia circumspicere debet. Simulate assentabitur et missa faciet, quae suasit, altero consilio novaque condicione eram religione impeditam levare studens. Caute igitur ita praefatur v. 507:

εἴ τοι δοκεῖ σοι, χρὴ μὲν οὔ σ' ἁμαρτάνειν[1].

Quo versu qui χρῆν tuentur, huius diverbii rationibus nullo modo satisfaciunt, nam novis consiliis tale prooemium parum caute praemitteretur; stolide insuper nutrix delicti mentionem hoc loco iniceret, ubi aliquid perpetrandum suadet οὔτ' ἐπ' αἰσχροῖς οὔτ' ἐπὶ βλάβῃ φρενῶν v. 511; contrarium exspectaremus. Repugnaret denique illa aperte prioribus adhortationibus, si hoc loco ita loqueretur, tanquam Phaedra sponte libidini manus dedisset.

Sequitur cuiusdam remedii simulatio, quae quam artificiose a poeta instituta sit, velim inprimis observes, ne te occultus totius scaenae sensus fugiat. Nutrix enim haec omnia ita in ambiguum implicat[2], ut intellegi possint et magicae illecebrae, quibus Hippolytus ad concipiendum in novercam amorem possit fascinari et remedia ad Phaedrae amorem morbumque depellendum. Nam philtra non solum ad incendendum amorem, verum etiam ad solvendum a sagis componi putabantur; de qua re statim[3]. Additur autem vocula θελκτήρια v. 509 satis

---

[1] Ita hic versus iam in Bartholdi editione legitur, qui argumenta cumulavit Rh. Mus. XXXI p. 334 a Wheelero (l. l. p. 58) neglecta. Ceteroqui ipsius coniecturae non suffragabitur, qui argumenta supra allata probarit. — Sequente versu Usener εἰ δ' οὖν mutandum esse putat in ἢ δ' οὖν: 'sed quidquid tibi placebit, sive resistes consilio meo sive obsequeris'. Wilamowitz (l. l. p. 218) scribit εἶεν. Wheeler l. l. p. 57) coniecit ἀλλ' οὖν.

[2] Vers. 513—15 a viris doctis dudum in iustam suspicionem vocatos et postea a me gravioribus etiam argumentis damnandos interim missos facio.

[3] Quam late pateat philtrorum significatio, discimus ex Laevii

ambigue. Apud Sophoclem (Trach. 355) ἔρως θέλγει i. e. fascinando excitat Herculem, ut Oechaliam oppugnet (cf. Eur. Hip. 1274); θέλγητρον explicat Photius τὸ εἰς ἡδονὴν ἄγον, quo verbo Athenaeus (V. 220 f.) sic utitur, ut addat genetivum obiectivum πόθων. Apollonius Rhodius denique fingit Minervam querentem, quod Veneris artium inscia sit Arg. III, 33: οὐ δέ τινα χρειὼ θελκτήριον οἶδα πόθοιο. Sed ad contrarium eumque sedandi huius verbi sensum idem poeta aptum exemplum praebet Arg. III, 738: θελκτήρια φάρμακα ταύρων i. e. remedia furorem taurorum mitigantia, λυτήρια ut scholiasta explicat (cf. v. 766). Neque aliud λόγοι θελκτήριοι (Eur. Hip. 478), ut statim demonstrabo, et μῦθοι θελκτήριοι (Aesch. Eum. 81) significant; sed idem, quod ἐπῳδαὶ θελκτήριοι (Plut. Amat. 16). Neque Mercurii caducei obliviscar, qui ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει. — Sed reliqua audi; provocabunt enim ad verba v. 511 sq.: ἅ σ' οὔτ' ἐπ' αἰσχροῖς — παύσει νόσου τῆσδ' κτλ., qui contendant praevalere significationem remedii ad morbum sanandum. Cave, ne in hac una interpretatione acquiescas, cum demonstrari possit, Graece cogitanti alium praeterea sensum sponte obici, talem fere: cupiditate explenda furorem sedari et hoc modo morbum sanari. Theocriti enim Simaetha Thestylidi mandat Id. II, 95: εἰ δ' ἄγε Θέστυλί μοι χαλεπᾶς νόσω εὗρέ τι μῆχος. Cuiusnam generis est illud medicamen? Delphis arcessitur. Similia saepius inveniuntur[1]. — Sed ut nostro loco amplius etiam ambigamus, nutrix addit: ἢν σὺ μὴ γένῃ κακή: modo ne timida sis; quod, quid sibi velit, iis certe obscurum erit, qui totum locum de simplici remedio intellegant. Accommodatior interpretatio fit fascinationes subaudienti; nam aliquid audendum videtur et, ni fallor, satis circumspecte poeta nutricis fallaciis haec

---

poetae fragmento 3 p. 49 Weich. Expellendi et fugandi notionem saepius subesse concludo ex Pind. Ol. XIII, 68 (95): φίλτρον ἵππειον i. e. frenum, quod equum deleniat et furorem mitiget. Ecquid de genuina delenimenti significatione superest, quod amorem excitet? — Atque eodem sensu accipio φίλτρ' ἐπῳδῶν Eur. Phoen. 1260, quibus nimirum fratrum ira sedetur fugeturque. Scholiasta contorte philtra ἀντὶ τοῦ φιλίας interpretans intellegit ἐπῳδὰς φιλίας.

[1] Cf. Anth. Pal. V. 291. Xenoph. Ephes. III. 12. Parth. erot. 17: Periandri mater filium amat: καὶ κατέχειν τὴν νόσον οὐκ ἔτι οἷα τε ἦν, ἕως ἀποτολμήσασα προςφέρει λόγους τῷ παιδί.

verba interposuit, quibus alluderet ad id, quod illa re vera molitur. — Videamus igitur, num diverbii progressus his tenebris lucem affundat. Phaedra enim demonstrat se nutricis consilium approbare interrogando v. 516: *πότερα δὲ χριστὸν ἢ ποτὸν τὸ φάρμακον;* Scio sexcentiens *φάρμακα* idem valere, quod incantamenta devinctiones veneficia. Sed nostro loco affirmo voculis *χριστόν* et *ποτόν* satis manifesto significata esse remedia ad morbum depellendum, quippe quae divisa esse sciamus, prout bibenda vel infricanda vel denique edenda essent [1]. Sed etiam graviora praesto sunt, quae in aperto ponant veteres lectores Phaedrae verba minime ad pocula amatoria, quibus Hippolytus alliciendus esset, sed ad remedia furorem levantia rettulisse. Nam, si quid video, tragicus nostro loco, ut alias saepissime, eroticis ornamentum gratum acceptumque suggessit; cum illi bene occultum sensum assecuti hunc locum leniter sic inflectant: Long. Past. II, 7. 7: *Ἔρωτος οὐδὲν φάρμακον οὐ πινόμενον οὐκ ἐσθιόμενον οὐκ ἐν ᾠδαῖς λαλούμενον ὅτι μὴ φίλημα καὶ περιβολή κτλ.* Quo Theocritus quoque tendit, qui a genuino sensu declinans Musas supponit [2] Id. XI, 1:

Οὐδὲν πὸτ τὸν ἔρωτα πεφύκει φάρμακον ἄλλο,
Νικία, οὔτ' ἔγχριστον, ἐμὶν δοκεῖ, οὔτ' ἐπίπαστον,
ἢ ταὶ Πιερίδες.

Amatus autem unicum remedium est ut Delphis Simaethae apud Theocritum l. l. (cf. Anth. Pal. V, 116. Chariton. Aphrod. VI, 3. 7. Nicet. Eug. II, 243); atque hunc in tragoedia quoque nutrix semper subaudit, quem videlicet aditura sit (cf. v. 698 sq.), ut statim exponam. Amorem igitur, quem anus carminibus solvere se posse profitebantur [3], neque arte magica neque medicina

---

[1] Cf. Aesch. Prometh. 478 sq. Pind. Pyth. III, 52 (92) sq. Schol. Arist. Plut. 717: *Τῶν φαρμάκων τὰ μὲν καταπλαστά, τὰ δὲ χριστά, τὰ δὲ ποτά.*

[2] Cf. Callimach. Epigr. XLVII Schn. Praeivit Philoxenus cf. Schol. Theocrit. XI, 1. Plutarch. Symp. Quaest. I, 5 frg. 7 B. Quotiens dithyrambici poetae Alexandrinis facem praetulerint, miror neminem adhuc demonstrare conatum esse. — Ceterum Musam aut incantamenta amatorium furorem sedare negat etiam Plutarchus (Amator. 16). Seneca ita potius (ep. 9): ‘ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficae carmine: si vis amari, ama’.

[3] Cf. Theocrit. Id. II, 91. Tibull. I, 2. 59 sq. Verg. Aen. IV, 487.

sanatum iri affirmant, neque denique ullum id genus remedium exstare: Theocrit. Id. XIV, 52. Heliod. Aeth. IV, 7. Chariton. Aphrod. VI, 3. 7. Tibull. II, 3. 13 sq. Ovid. Her. V, 149 sq. Met. I, 523 sq. — Plura autem in Morrhei descriptione desiderio Chalcomedae flagrantis (Nonn. Dionys. XXXIV, 1 sq.) Phaedrae memoriam afferunt. Nam Morrheus, quem poeta de animi inconstantia ac flexibili voluntate secum querentem proponit v. 8 sq. (cf. Eur. Hip. v. 183), furore excitatus et circumvagans interpellatus a servo et desideria fassus hunc implorat v. 72:

Ὕσακε, μὴ κρύψῃς, τίνα φάρμακα ποικίλα πάσσων
ἔνδον ἐμῆς κραδίης ἰήσομαι ἕλκος Ἐρώτων.

Poeta epicus remedia ut merum ornamentum amantis descriptioni intexuit, ad quae, cum irrita sint, postea non recurrat; non aliter tragicus. — Atque his locis examinatis non immature videor remedia furorem sedantia primus agnoscere apud Propertium II, 1. 51 sq.:

Seu mihi sunt tangenda novercae pocula Phaedrae,
  pocula privigno non nocitura suo,
seu mihi Circaeo pereundum est gramine, sive
  Colchis Colchiacis[1] urat aena focis,
una meos quoniam praedata est femina sensus,
  ex hac ducentur funera nostra domo.
Omnis humanos sanat medicina dolores:
  solus amor morbi non amat artificem.

Sequuntur exempla mirabilium sanationum. Totus autem locus egregie respondet inprimis Longi exemplo, cum medelae, quae frustra amoris morbo adhibentur, dividantur in veneficia et medicinae remedia. A sententia: ‘laus in amore mori’ (v. 47) proficiscens poeta tanquam vaticinatur se hanc laudem consecuturum esse; fore enim nunquam, ut sibi amor eripiatur. Haec una sententia in extremo carmine fuse illustratur, cui non satisfaciunt, qui intellegunt philtra amorem inicientia; immo haec interpretatio, quanquam primam commendationis speciem prae se fert, insereret sensum plane novum alienumque a nostro carmine. Praeterea, si quid sapio, hic est Propertii mos, ut cogitationem, cum qua semel aliquam quasi familiaritatem

---

[1] Ita libri; Scaliger: Iolciacis. — Codicum scripturam tueor propter Ovid. Rem. Amor. 261 sq.; quo iure statim videbis.

contraxerit, non extemplo abiciat. Itaque, cum in primo libro nihil id genus deprehendatur, poeta iterum canit II, 3. 8: amorem nunquam tolli, atque in sequente carmine multus est de eadem re II, 4. 7:

non hic herba valet, non hic nocturna Cytaeis,
non Perimedeae gramina cocta manus.

Veneficiis autem primo commemoratis prorsus eodem modo, quo nostro loco, in sequentibus exposite de medicis agitur, qui amantem frustra a funere revocare studeant. Denique in praeclaro illo carmine IV, 24 H., Goethio si quod unquam digno, poeta canit v. 9 sq.: amoris ignem torrentem neque patrios amicos sibi potuisse avertere neque Thessalam sagam eluere; non ferro non igne cogi se potuisse, ut Cynthiae laudes revocaret[1]. Invito igitur animo et cogentibus amicis (cf. I, 1. 25 sq.) poeta saucii pectoris auxilium circumspexisse cogitandus est; atque hoc sensu gerundia eo loco, a quo aberravi, accipienda sunt. Quae potius eorum interpretationi obstant, qui tantum venena periculosa mortiferaque perverse intellegant[2]), ut taceam de eo, quod Phaedrae pocula a mero veneno mortifero toto caelo distant. Immo hic sensus: licet usque ad necem omnia temptem, quibus amoris flammas exstinguam, exitium, quod sempiternus hic amor paraturus est, non evitabo. Cui videlicet poeta alteram sententiam, ut solet, assimilat: se unius amore periturum; fidem enim saepe promittit (cf. III, 13. 36; 20. 17 sq.; 24. 33 sq.; 25. 9 sq. IV, 15. 46 H). Prospere denique accidit, quod Ovidius fuse narrat Medeam et Circen devinctionibus et veneficiis frustra operam dedisse ad amoris furorem reprimendum (Rem. Amor. 261 sq. 287 sq.), ut iam ab hac quoque parte mea interpretatio tuta sit. At unus restat ad interpretandum versus 52: 'pocula

---

[1] Medium carmen eo versuum ordine, quo nunc legitur, aptum sensum non praebet, quocunque modo v. 9 sq. interpretaris et quamcunque versus 12 curationem temptas. Movendum esse a suo loco non tantum distichon v. 13—14, verum etiam monente me Buechelero praecedens et inserenda illa post v. 8 persuasum habeo. Tum demum unum quodque verbum habet, quo apte referatur, et descriptio naufragi amoris artificiose progreditur; v. 11 sq. scribe cum Hauptio: 'et ipsa Naufragus Aegaea vera fatebar aqua' hoc sensu: atque adeo naufragus Cynthiae laudes veras esse asseverabam.

[2] Cf. Tibull. II, 4. 55 sq. Prop. I, 5. 6; III, 24. 27 sq. H.

privigno non nocitura suo', quem iam dudum, qui huc usque me secuti sunt, mihi obicientes audio. Adscita ipsa nostra, de qua quaestio est, Coroniferi scaena difficultas aliquatenus certe expeditur. Nam Phaedra ea tantum intellegit pocula, quibus privigno non nocere, sed sibi mederi velit; contra nutrix nocere vult. Sed pocula ipsa in tragoedia praetenduntur tantum, non miscentur; itaque nescio, an in Alexandrino aliquo carmine, ad quod identidem postea recurram, hoc contrarium etiam amplius ita exornatum fuerit, ut nutrix re vera Phaedrae pocula misceret ad furorem sedandum, quod simularet; cum potius privignum iis delenire studeret[1]. In Hippolytum Velatum hoc non quadrare mox videbis.

Sed ut post hanc digressionem ad Euripidem redeamus: Phaedrae, cum de tali medicamine nutricem interpellet, ex nulla parte eius ambiguo sermone suspicio orta esse videtur. Arripit id, quo sibi suo iure salutem allatum iri sperat, reliqua omnino non curans. Itaque unum patet refugium, atque id unice verum, ut sumamus Phaedram fingere istam simplicitatem et intellegere nolle, quo nutricis ambigua quidem, sed somniantibus tantum obscura consilia tendant. Servat speciem pudicitiae, attamen ab omni culpa liberari nequit, cum omnino ad nutricis simulationes descendat; quod ut palam fiat — noli hoc neglegere — poeta fingit Phaedram tam levicula et inutilia interrogantem. Aptum praeterea sibi parat hoc modo transitum ad ea, quae sequuntur; quibus dilucidius etiam vetita spes, qua mulier amans

---

[1] Huc convicia tendunt, quibus Propertius lenam proscindit V, 5. 5: 'docta vel Hippolytum Veneri mollire negantem'. Remedium in utramque partem valens Dido significat (Verg. Aen. IV, 478 sq.) cum sorore communicans se sagae ope viam invenisse, quae sibi reddat Aeneam vel eo se solvat amantem. Exemplum, ubi poculum amatorium ab ipsa muliere, quae allicere vult, bibitur, exstat apud Lucianum Dial. meretr. 4. Alexandrinis autem Phaedrae sacra magica bene innotuisse Diltheyii coniectura (Rh. Mus. XXV p. 157) in pictura Pompeiana (Helb. No. 1433) Phaedram, cui nutrix ex adverso stet, noscendam esse in femina sedente laqueum gerente, instrumenta magica in statuncula et amphora illic depicta, ultro probasset, si certa esset. Errasse virum doctum, cum alteram picturam in Palatino erutam eidem materiae vindicaret (l. l.), novissima picturae editio Mon. dell' Inst. XI, 23 vincit.

furtim nititur, aperitur. Nam cur illa anum ambigue semper respondentem et ad extremum per Venerem iurantem non retinet[1]? Nutrix autem, quae philtra praetexens de uno Hippolyto adeundo cogitabat (cf. Gloël. l. l. p. 31), insigni astutia consilia tam ambigue instituit, ut semper excusatio praesto esset; itaque Phaedrae acriter se postea obiurganti respondet v. 698 sq.: *τῆς νόσου δέ σοι | ζητοῦσα φάρμαχ' εὗρον οὐχ ἁβουλόμην*[2]. Contra Phaedra suo iure nutrici conviciatur, quippe quae omnem societatem cum sceleris ministra respuerit vel omnino eius praestigias se non intellexisse simularit. Nam in tota hac quaestione tenendum est Phaedrae mores in priore fabula poetam in invidiam adduxisse, ut, cur retractatam Phaedram ubicunque in sermonibus decorum servantem finxerit, melius perspiciamus. Venus eam *εὐκλεῶς* morituram esse praedicit (v. 47 cf. v. 1300. 1304 sq.), chorus autem Phaedram ut optimam earum, quas unquam solis lux collustrarit, mulierem laudibus extollit v. 849 sq. Quae omnia, num stare possint, si Phaedra illicitis philtris parandis acclamasset et se malarum artium participem aperte prodidisset, ut Wilamowitz vult, vehementer dubito; quandoquidem non de simplici devinctione agitur, sed de tali, qua monstruosae libidinis desiderium explendum ac satiandum fuerit[3].

---

[1] Extremum hoc egregie observavit Wilamowitz l. l. p. 214, sed non primus. Eadem eleganter posuit Patin Etudes sur les tragiq. Grecs II p. 317.

[2] Eodem spectant chori verba v. 597:

φίλως, καλῶς δ' οὐ τήνδ' ἰωμένη νόσον.

[3] Ne in concesso quidem amore illis temporibus philtra ab omni vituperatione libera fuisse videntur; in quo nil mirum, siquidem a veneficiis non semper aliena fuerunt. Itaque Deianira anxia sollicitatione de consiliis suis cruciatur Soph. Trach. 596 sq. Opponit quidem v. 582 sq. philtra malis artibus (*κακαῖς τόλμαις*); sed dubia etiamnum haerere videtur, cum chorum interrogando adeat, probandumne sit tale remedium. Qua in re tenendum quidem eam fatalem Nessi memoriam insuper angere potuisse. — Accurata autem totius quaestionis examinatio in libris de antiquitatibus Graecis desideratur. Wachsmuth quidem (Hell. Alterth. II, 1. 262; 2. 210) contendit incantamenta, quaecunque erant, *ἀσεβείας* fraudem admisisse. Vellem hanc rem explicate probasset; testimonia contraria cumulavit L. Georgii Pauly

Quibus omnibus pensitatis versus 513—15 interpolatos esse viris doctis[1] sine mora concedes. Tollitur enim funditus hoc additamento nutricis prorsus necessaria ambiguitas hunc in modum — atque id maximi momenti est —, ut iam Phaedrae simplex interrogatio v. 516 omnino locum habere non possit, quoniam palam significantur ea, quae ad potulenta miscenda opus sint, ut Lucianus (Dial. mer. 4) docet. Neque id contendes boni poetae esse nutricem fingere tam longe immorantem in illustrandis rebus ad devinctionem necessariis, nemini non notis, quam ne adductura quidem est ad exitum. Suppeditabat autem legentibus ad illustrandum interpolandumque fons Euripideus alter Hippolytus, quam praeterea poetam simili scaena exornasse docui. Sed 'unus et alter adsuitur pannus'. Nimirum interpolator etiam altero loco grassatus ex alia alterius fabulae scaena versus 477—81 Coronifero intexuit. Quos a nostro loco alienos esse locuples auctor Wilamowitz (l. l. p. 212 sq.) est, cuius gravissima argumenta nolo retractare[2]. Erravit quidem vir doctus mirifice fascinationes ad devinciendum Hippolytum his versibus

---

Real-Encycl. s. v. Magia. — Mulieres lunam detrahentes oculis liberisque privabant; cf. Plato. Gorg. 513 A. Zenob. Prov. IV, 1. — Ceterum noli ad seriora tempora et pervulgatum fascinationum usum apud poetas Romanos provocare. Quanquam etiam illa aetate philtrorum usus vituperationi obnoxius fuisse videtur, ut Ovidius planissime indicat Art. Am. II, 105 sq.:

Nec data profuerint pallentia philtra puellis;
philtra nocent animis, vimque furoris habent.
Sit procul omne nefas.

Cf. Pauli sent. V, 23. 14: 'Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi id dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum honestiores in insulam amissa parte honorum relegantur: quod si ex hoc mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur'.

[1] Nauck Eur. Stud. II, 20 sq. Kirchhoff. ed. II. Wheeler l. l. p. 57. Barthold, Weil. edition. Unus Gloël l. l. p. 30 sq. hos versus tuitus est; cuius refutatio — nam nonnulla recte interpretatus est, in summo erravit — legentibus meam disputationem praesto erit.

[2] Infelix horum versuum patronus rursus Gloël l. l. p. 53 sq. exstitit eo effugio usus, ut sumeret nutricem remedia ad corporis morbum amovendum proponere. Non intellexit igitur istam aegritudinem nihil aliud esse quam ipsum amorem.

significatas esse existumans; cum voce ἐπῳδή potius incantationes magicae ad amoliendum morbum aptae significentur, ut Gloël (l. l. p. 55) vidit, delegans ad Pind. Pyth. III, 51. (91). Soph. Ai. 582. Quibus locis adicere licet Eur. Phoen. 1260: φίλτρ' ἐπῳδῶν, et Plutarch. Amat. 16: τὴν δὲ ἐρωτικὴν μανίαν, — οὐ Μοῦσά τις, οὐκ ἐπῳδὴ θελκτήριος καθίστησιν. Iam si Euripidea verba satis dilucida νόσον καταστρέφου et φανήσεταί τι τῆσδε φάρμακον νόσου in rationem vocaris, dubium esse nequit, quin poeta de morbo depellendo, non de amore ad finem perducendo cogitarit. Quo fundamento labefacto corruere totum, quod vir doctus falsae huic interpretationi transponendis versibus superstruxit artificium, in aprico est; ut taceam de versibus 513—15 eius iudicio Phaedrae tribuendis, de qua coniectura actum est. — Denique in medium proferens coniecturam mihi olim probatam: eiectis versibus 509—15 istos quinque versus 477—81 hoc loco inserendos esse antevertere volui aliis huic transmutationi forsan veritatis speciem non abiudicantibus. Me, si eam adhuc probarem, in peculiaria mea argumenta saeviturum esse, non est, cur amplius demonstrem. Frigidum esset nutricem infacete mentientem et ne levissimo quidem nutu fallacias prodentem inducere. Accedit, quod Phaedra nutricem de remedio quodam futuro suspensa verba facientem non ita interpellare potest, quasi certum aliquod remedium iam ad manus sit. — Itaque persto in sententia mea adscriptos esse hos versus ex priore fabula, a lectore videlicet, qui nutrici ad amorem adhortanti opponeret diversos nutricis amorem compescere conantis mores in altera Hippolyto, ut non male coniecit Barthold (Rh. Mus. XXXI p. 328 sq.). — Iam, ne epilogus, qui meam totius scaenae interpretationem commendet, desideretur, rogo, num haec exquisita quodammodo ratio, qua Euripides, artificium excogitans quasi subauscultando a natura acceptum, animi muliebris affectibus vario modo depingendis subtile tegmen quaerat, eius ingenio minus digna sit, quam si pingui, ut aiunt, Minerva heroinam manifesto et aperte ad libidinem raptam et praecipitem latam finxisset? Ne quis igitur respondeat non potuisse summam totius tragoediae a poeta ambigue expositam esse. Cui in cavea oculorum acies non obtusa erat, ei certe non in ambiguo relinquebatur, quid poeta vellet; praesertim cum ad futurum eventum illustrandum

Veneris invocatio sequeretur et chorus vim Amoris laudibus efferret [1].

Hippolyti Velati temporum invidia nobis ereptae imaginem cum olim ex Senecae Phaedra, Ovidii quarta epistula, sarcophagis, fragmentorum denique servatorum laceris frustulis, testimoniis his mutua concordia se confirmantibus invicemque se tuentibus redintegrare conatus essem, via a Wilamowitzio (l. l. p. 154 cf. p. 209) breviter indicata, Leo [2] interim circumspectius toti huic quaestioni firma fundamenta substruxit, ut eam ex incunabulis denuo repetere supersedeam, ne acta agere videar. Usus enim iis, quae indicavi, subsidiis nonnulla capita conclusit de fabulae oeconomia, id rectissime firmo argumento nisus affirmans p. 176: verisimile esse, si Seneca congruat cum Ovidio in iis, quae ad Phaedrae mores aliter quam in Hippolyto Coronato formatos spectent, non tam Ovidii epistulam a Seneca expressam esse, quam utrumque ad communem fontem accessisse. Ovidium quidem praeter Velatum Coronifero usum esse, quod per se admodum probabile est, Birt (Rh. Mus. XXXII p. 403 sq.) probabilius reddidit demonstrando poetam Romanum nonnullos servatae fabulae locos ad verbum expressisse [3]; quanquam non

---

[1] Qui versus 494. 95 et 500 in suspicionem vocant, caveant, ne praeiudicata opinione poetae verba metiantur. Nam nutricem Phaedrae constantia magnopere iratam incidere in contumeliosam loquacitatem et irato tumore priorem rationem, qua in prima honesti commendatione foedum amorem posuit, abdicantem iam concedere turpe esse, quod suadeat, sed utilius quam honestum, quid in eo mirum aut naturae repugnans? Verum est lenam v. 495 spurcum quodammodo colorem verbis inducere, sed nostri potius sensus est in talibus offendi. Gloël igitur (l. l. p. 33 sq. 52 sq.) hos versus ab interpretum temptationibus prohibens adstipulantem me nactus est.

[2] L. Annaei Senecae tragoediae I p. 173 sq.

[3] Nimium quidem Birt tribuit huic, quae intercedit inter epistulam heroidem et Coroniferum similitudo, cum iusto artificiosius ansam ex hac extricet ad comparanda Graeci poetae verba cum descriptione Ovidianae puellae. Contendit enim p. 405 poetam, qui Phaedram scribentem fingat: 'ubi nunc fastus altaque verba iacent' (Ov. 150), legisse versus Euripidis 406 sq., quoniam in ipsa epistula neque fastum deprehendamus neque alta verba. Immo ut in Ovidii verbis merum ornamentum eroticum agnoscamus, suadet constans fabulatorum rei amatoriae usus, qui furorem paene exitiosum inde

prorsus necesse est ad unum quidque singillatim referre, quod ex paucorum fragmentorum comparatione universe emergit: Euripidem, cum totam fabulam retractaret, non tantum emendaret ac perpoliret, etiam in similibus his scaenis, cum quibus fragmenta comparationem admittunt, alia alteram editionem forma induisse. Componas modo frg. 442 aperte ex Thesei cum filio altercatione sumptum cum versibus Coroniferi 925 sq. et

---

amant repetere, 'quod fastidiosius antea ipse spreverit adulescens virgove amantes atque Cupidinis Venerisque potestatem eluserit', ut Dilthey de Call. Cyd. p. 43 animadvertit. Itaque Propertius primum Cynthiae laudes canens ita I, 1. 3: 'tum mihi constantis deiecit lumina fastus' (cf. I, 7. 25 sq.) et Racinii Phaedra insolenti fastu quocunque modo potest in privignum saevit, antequam amorem fateatur. Heine: 'Sie sahen sich an so feindlich; und wollten vor Liebe vergehn'. Goethe (Gretchen): 'Und segnet mich und that so gross, und bin nun selbst der Sünde bloss'. Sed plus etiam abest, ut versus Ovidiani 7 sq.:

ter tecum conata loqui, ter inutilis haesit
lingua, ter in primo destitit ore sonus

me commonefaciant trium graduum distinctionis, quibus tragica Phaedra v. 392 sq. conata sit coercere amorem, ne detegatur; cum alia Ovidii exempla probent propter numerum ternarium nihil reconditi anquiri debere. Cf. Met. XI, 419: 'ter conata loqui, ter fletibus ora rigavit'. Nimirum hoc numero impare poeta gaudet (cf. Amor. III, 6. 69. Her. XIV, 45. Met. II, 270. X, 452. XIV, 387) praeeuntibus Alexandrinis (cf. Apoll. Rhod. Arg. III, 654. Callimach. hymn. i. Cer. 13. 15. frg. 189 Schn). Altius hoc repeti potest; Pindarus enim paucorum verborum argumentationem significans canit: *τρία ἔπεα διαρκέσει* (Nem. VII, 48. 70). Aristophanis Pheidippides baronem se fuisse indicat: *οὐδ' ἂν τρί' εἰπεῖν ῥήμαθ' οἷός τ' ἦν πρὶν ἐξαμαρτεῖν* (Nub. 1402); unde Latinum proverbium ortum: tria verba non potest iungere (Sen. Ep. 40. 9. Cf. Apocol. 11. 3. Martial. VI, 54. 2). Euripides: *τρεῖς εἰσὶν ἀρεταί* (frg. 219, cf. frg. 287). Schiller: 'Drei Worte nenn' ich euch inhaltsschwer'. Eodem pertinent tres Propertii libelli, quos in pompa Persephonae dona afferri vult (III, 13. 25 H.). De vocibus *τρίςμακαρ* et similibus cf. Suet. ed. Reiffersch. frg. 175 p. 455. Notum autem est numerum ternarium *τέλειον* fuisse (cf. Schol. Theocr. II, 43. V, 18. 30. Jahn Arch. Beiträge p. 125). — Denique vix est, quod moneam Ovidianam puellam in scelera utique pronam esse, qui mores Phaedrae in servata fabula non sunt; nihil illa de futura morte vaticinatur, ut reliquae heroinae (cf. Dilthey. l. l. p. 117). Quod priori Phaedrae prorsus accommodatum est, quippe quae ad satiandam libidinem unice promptissima de morte nondum cogitet, abhorret ab altera moderatiore mortem semper in ore habente.

frg. 449, quod chorum ostendit heroem fortunatum praedicantem propter divinos honores, quos Diana ei augurata sit, cum v. 1423 sq.; in quibus honores quidem abunde commemorantur, sed chori praedicationis nec vola nec vestigium apparet. Fragmento 445 autem manifesto e nuntii narratione excerpto minime accurate rospondet v. 1183; novum denique discrepantiae exemplum Leo (l. l. p. 180 sq. cf. p. 182) attulit frg. 389 falso adhuc Euripidis Theseo adiudicatum ultimae Velati scaenae, qua Hippolytus moribundus comparuit, vindicans. Senecam autem videbimus in iis scaenis illustrandis, quarum argumentum poeta certe non mutavit, nunquam posterioris editionis verba, haud raro sensus exprimere, ut in Romana tragoedia examinanda merito Coroniferi fidem testeris; quanquam simpliciter negari nequit Senecae servatam Euripidis fabulam ad manus fuisse. — Ad summam sufficit haec in memoriam revocasse, in singulis nonnulla monitu digna habeo.

Scaenam in Velato non ut in Coronifero Troezene, sed Athenis fuisse indicare videtur cum Senecae tragoedia tum Ovidius, qui duobus certe locis (Met. XV, 506. Fast. VI, 739) Hippolytum profugo curru Troezena petentem fingit. Neque in epistula, quam Phaedra Troezene immorans scribere videtur (cf. v. 107, Birt l. l. p. 403), indicia deesse alio loco videbimus, quae ad Athenas nos reiciant. Illic autem Diana ἐν Ἄγραις maxima religione colebatur, ut notum est; contra in Coronifero Diana Λιμναία, dea pluribus praecipue Peloponnesi locis culta[1], commemoratur (cf. v. 228; 1131). De illa Philochorus locutus erat (Schol. Eur. Hip. 73: ὁ δὲ Φιλόχορος τὴν ἐν Ἄγραις Ἄρτεμιν — στέφεσθαί φησι κτλ.), quod testimonium scholiastae (l. l.) inepte referunt ad Coroniferum. Quid si historicus ex altera fabula nonnulla attulerat ad venerationem Dianae ἐν Ἄγραις pertinentia? Quanquam non multum lucramur hac coniectura; nam vix tibi continget ex tanta commentorum farragine expiscari, quid Philochori, quid scholiastarum sit. — Titulus autem στεφανηφόρος spondet coronae dedicationem non item in Velato locum habuisse; praeterea mirum esset, sarcophagos nunquam tam simplici sacrificatione usos esse.

---

[1] Cf. Paus. II, 7. 6. III, 23. 10. IV, 4. 2; 31. 3. VII, 20. 7. VIII, 53. 11.

Conspicimus potius Hippolytum ante Dianae simulacrum libantem [1], ut fere pronus sim in eam sententiam Philemonem frg. 63 (M. IV, 21):

Ἄρτεμι, φίλη δέσποινα, τοῦτόν σοι φέρω,
ὦ πότνι᾽, ἀμφιφῶντα καὶ σπονδὴν ἅμα

non tam retractatae fabulae v. 73 sq., quam similem prioris scaenam ante oculos habuisse.

Hymnum, quem comites adhortante Hippolyto in honorem Dianae canunt, tam egregium artificium est ad adornandum atque instituendum odium, quod Venus in heroem Dianae amatum concepit, ut gravarer eius laude Velato derogata. Accedit, quod Seneca hanc scaenam in suum usum convertit, exornans quidem illam qua solet licentia, ut tumide doctrinam in describendis Atticis regionibus ostentaret et Romanorum acri venandi studio satisfaceret. Seniori servo vel paedagogo in Velato quoque partes datas esse, licet poeta Romanus eas neglexerit, sarcophagi indicio sunt, utpote in quibus Hippolyto saepius vir senex ac barbatus prope adstans compareat. — Sed priori Phaedrae non opus erat amorem celare; nam documento sunt Aristophanis Byzantii testimonium in argumento Coroniferi et frg. 433. 436 ultro eam amorem professam omnia pudoris repagula perfregisse. Ex qua re deinceps cogitur aliam prioris fabulae oeconomiam fuisse, quod Valckenaer (Praef. XX) primus observavit. Nam poeta, cum Phaedrae alias partes daret, nutricis quoque partes commutare debuit, ita quidem, ut anum dominae libidines initio potius restringere studentem fingeret (cf Welcker l. l. p. 736). Seneca igitur Velatum imitatus est hac ipsa ratione nutricem cum Phaedra sermones conferentem inducens, cuius colloquii singula Ovidio conlato recensentem gravissima indicia, quibus imitatio Graeci exemplaris proditur, non te fugient; de quibus adeas Leonem (l. l. p. 174 sq.), qui explicatius haec tractat [2]. Neglegenter quidem poetam Ro-

---

[1] In sarcophago Romano (Mon. dell' Inst. VIII, 38. 2a cf. Benndorf u. Schoene Lateran. Mus. p. 269 sq.) et Florentino (Gall. di Fir. IV, 91. 92 cf. Duetschke Antik. Bildw. Ober-Ital. III p. 32 sq.).

[2] Non ab re est hoc loco notare Phaedram Coroniferi queri v. 379 sq.: *τὰ χρήστ᾽ ἐπιστάμεσθα καὶ γιγνώσκομεν, οὐκ ἐκπονοῦμεν δέ κτλ.* contra Senecae Phaedram ultro profiteri v. 177 sp.: ʻquae memoras scio Vera esse, nutrix, sed furor cogit sequi Peiora᾽. Intellegisne,

manum compilasse vel inde elucet, quod nutrix eram de amore in universum obscure locutam nomine eius, quem depereat, nondum indicato monet v. 130 sq., ut nefanda casto pectore exturbet. Hoc citra morem Graeci poetae, qui fere ad nauseam usque in his rebus accuratus est. Atque parum circumspecte Seneca versum 227: 'experta saevam est barbara Antiope manum' nutrici tribuit, cum Ovidius v. 119 fidem faciat id ad contumelias pertinere, quibus Phaedra in maritum invehitur [1].

Phaedram marcescentem desiderio rebus inauditis inconstanter effrenateque optandis debacchantem in priore quoque fabula descriptam esse non est cur negemus. Valckenarii coniectura (ad Hip. v. 230) si certa esset, hanc rem extra dubitationis aleam poneret. Philocleon enim (Arist. Vesp. 750) concitate proicit haec:

μή μοι τούτων μηδὲν ὑπισχνοῦ,
κείνων ἔραμαι, κεῖθι γενοίμαν,

scholiasta adnotat: *κείνων ἔραμαι: ἐξ Ἱππολύτου Εὐριπίδου.* In correcta editione haec non leguntur; sed similia v. 230, et verbo *ἔραμαι* utitur Phaedra v. 219; quamobrem Valck. coniecit ex Velato hunc versum petitum esse. Quae sententia multum probabilitatis habet, quanquam ipse laudat similem Alcestidis versum 866, ubi *κείνων ἔραμαι* legitur; accedit, quod hoc scholion in cod. Rav. deest [2]. — Sarcophagi autem Phae-

---

quam arte semper duae editiones cohaeserint? Persimile autem Senecae verbis est Eur. frg. 837.

[1] Cf. Ov. 110 sq. Sen. 91 sq. Plutarch. d. aud. poet. 8 ext.

[2] Versus Coroniferi 219 sq.: *πρὸς θεῶν, ἔραμαι κυσὶ θωΰξαι κτλ.* inridet Aristophanes in Anagyro (frg. 51 Kock): *πρὸς θεῶν ἔραμαι τέττιγα φαγεῖν κτλ.* — Sed qui Euripidi exprobret Phaedras (cf. Thesmoph. 547: *Μελανίππας ποιῶν Φαίδρας τε*) ei consentaneum est Velatum quoque bilem movisse; immo non dubito, quin priorem editionem, cui *τὸ ἀπρεπὲς καὶ κατηγορίας ἄξιον* etiam Alexandrini crimini vertebant (cf. Arg. Eur. Hip.), poeta comicus maxime ad deridendum sibi proposuerit, cum in tam parca fragmentorum segete certa irrisionis vestigia exstent. Unum atque id ne levissimae quidem dubitationi obnoxium Leo l. l. p. 180 sq. in Arist. Vesp. 314 investigavit, ut modo exposui. Alterum agnosco in Polyidi frg. 453 K.:

ἰδοὺ δίδωμι τήνδ' ἐγὼ γυναῖκά σοι
Φαίδραν· ἐπὶ πῦρ δὲ πῦρ ἔοιχ' ἥξειν ἄγων.

ad quod scribendum poetam Velati frg. 432 instigavit.

dram ostendunt in sella languide sedentem, ab ancillis circumdatam, et Seneca copiose depingit Amoris aculeis sauciam et morbo tabescentem, cuius cum Euripidea retractata Phaedra similitudines congessit Leo (l. l. p. 178). Sed cum poeta Romanus permulta, quae a Graeco tragico aliena sint, immiscuerit, iudicium sistam, donec aliunde his rebus lux affulserit. Diremit autem Phaedrae aegrotantis descriptionem pingui manu in duas partes v. 85 sq. et v. 358—405; illic bene posuit, hic male et Euripide certe non invitante, ut Leo iam observavit. Novum mihi hoc adventiciae artis indicium est. Seneca statim adnectit Lunae invocationem v. 406 sq., quam in Velato locum habuisse supra notavi (cf. Schol. Theocrit. II. 10), atque hic philtra proferri potuerunt. Quam quidem scaenam latam fuisse haud opiner; quandoquidem optimus quisque poeta huius generis ornamenta ad mores depingendos tantum pertinentia, quae actionem potius retardant quam accelerant, non larga manu spargere solet. Welcker autem erravit primae post prologum scaenae Phaedram insomnem surgentem, nocte evagantem, sacra magica instituentem assignans (l. l. p. 737). Talia brevi antea, quam ipse castus iuvenis compellandus esset, collocata esse, quod per se verisimillimum est, Seneca ultro probat hoc loco Lunae invocationem exhibens. Adde, quod demonstratum est, poetam actionis scaenarumque decursum in correcta editione non admodum mutasse.

Argumenti autem natura fert, ut sequens Velati scaena nutricem aliquo modo Hippolytum adeuntem ostenderit; quod repraesentationes lapide effictae non minus evincunt. Nam ut capita argumentationis hoc loco paucis comprehendam: sarcophagorum sculptores Euripidis vestigia legisse, cuius auctoritas in imagine Phaedrae ab ancillis circumdatae sine dubio apparet, tam notum est, ut amplioris probationis non indigeat. Iam, cum in nonnullis repraesentationibus nutrix Hippolyto epistulam reddat, qui sensus ex his elici potest nisi hic: Phaedram amore aegrotantem nutricem ad privignum misisse? Quid quod in nonnullis monumentis Phaedra et Hippolytus tam presse collocati sunt, ut inter se loqui videantur intercedente nutrice? Quae omnia aperte pugnant cum Coroniferi argumento. Desinamus igitur in sarcophagis interpretandis nos huc illuc torquere, cum difficultas expediatur argumentum prioris Hippolyti ad partes

vocantibus [1]. Leo quidem eo progressus est (p. 178), ut ex sarcophagis concluderet in priore fabula Hippolyto per nutricem a Phaedra litteras missas esse, quibus colloquio inter novercam et privignum proluderetur; praepropere, ut demonstrabo. Nam haud abnues, ubi ad summam totius tragoediae, amoris confessionem, ventum est, parum apte decurri ad epistulam; sermo et actio dramatis nervi sunt. Aliter res se habet in carminibus elegiacis, in quibus a poetis Alexandrinis epistulam adhibitam esse spero me postea probabili coniectura demonstraturum esse. Accedit, quod litterae nequaquam in omnibus sarcophagis inveniuntur [2]. Sed, quod rem continet, fac nutricem litteris afferendis incesto sequenti colloquio prolusisse; iam quonam vultu modoque tibi finges Hippolytum accepturum fuisse Phaedram? Num, ut Senecae Hippolytus, hilaro vultu honorifice ut matrem an tristi potius contumeliose ut scortum? Aut Phaedram amorem iam fassam, quaenam suspicaberis blandi alloquii lenocinia excogitaturam fuisse, quibus privigni virtutem expugnaret? Minime eadem, quae apud Senecam; nam, ne plura, poeta, qui litteras insereret, totam scaenam prorsus alia ratione atque ille conformare debuit, quam ut excogitem non satis poeta sum. Leo autem ipse confitetur poetam Romanum in hac scaena exornanda ad non vulgarem escendere pulchritudinem verumque affectuum vigorem. Aestheticam denique nostram ratiocinationem non magni pendentem delego te ad Racinii politum limatumque iudicium, utpote qui non solum singula in eodem colloquio illustrando ex tragoedia Romana in suam Phaedram transtulerit, verum etiam capita illinc nonnulla mutuatus sit, optimus ille tanquam sponsor tragici huius scaenae Graecoque exemplari vere digni ponderis. — Quibus prolatis haud quaquam veri simile est praecedentem scaenam v. 431 sq., quae nutricem casto iuveni persuadentem ostendit, ut annorum memor mentem relaxans tristem iuventam solvat neve viduo toro iaceat, totam ex Senecae officina prodisse, ut

---

[1] O. Jahn Arch. Beitr. p. 322 frustra laborat in difficultatibus removendis.

[2] Num sculptores suo Marte diptycha affinxerint, cuius licentiae similia exempla facili negotio proponi possint, non huius loci est expendere.

Leo existumavit. Idoneus auctor rursus Ovidius est Euripidem talia non neglexisse; nam Phaedra scribit v. 87:

Quid iuvat incinctae studia exercere Dianae
et Veneri numeros eripuisse suos? [1].

Nutrici igitur in hunc modum argumentanti iure adscribemus frg. 431:

οἱ γὰρ Κύπριν φεύγοντες ἀνθρώπων ἄγαν
νοσοῦσ' ὁμοίως τοῖς ἄγαν θηρωμένοις.

Deinde non praepropere coniectare videor Aristophanis *Ἄδικον* voluptatum blandimenta vividis coloribus depingentem hasce nutricis artes cavillando respicere Nub. v. 1071 sq.:

σκέψαι γάρ, ὦ μειράκιον, ἐν τῷ σωφρονεῖν ἅπαντα
ἅνεστιν, ἡδονῶν θ' ὅσων μέλλεις ἀποστερεῖσθαι,
παίδων, γυναικῶν, κοττάβων, ὄψων, πότων, καχασμῶν.

Subaudisne lenam pudicitiae insidiatorem caelibem iuvenem in gaudia vini Venerisque illicere conantem (Sen. v. 444 sq.)? Nam haud fortuito stuprator ille incidit in *τὸ σωφρονεῖν*, Hippolyti propriam virtutem. Consimiliter autem atque ille procedit ad naturae necessitatem (*τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας* v. 1075) nutrix pergit Sen. v. 451 sq.: 'propria descripsit deus Officia et aevum per suos duxit gradus' e. q. s.[2]. *Ἄδικος* denique moechantem ad Iovem provocare iubet v. 1080, quem Phaedra laudat apud Senecam v. 187, nutrix apud Euripidem v. 453. Perorat ille v. 1082: *καίτοι σὺ θνητὸς ὢν θεοῦ πῶς μεῖζον ἂν δύναιο;* ut nutrix Eur. Hip. 474 sq.: *οὐ γὰρ ἄλλο πλὴν ὕβρις — τάδ' ἐστί, κρείσσω δαιμόνων εἶναι θέλειν.* Ornamenta quidem huius loci, quae ad vulgarem popularemque Romanorum sensum accommodata sunt, ut agrestis vitae ac venationis gaudia fuse descripta et aureae aetatis felicissimam condicionem tumida quadam loquendi profluentia exornatam, Senecae officinae non gravate largior, praesertim cum ad versicolorem illius aetatis descriptionem tragico poetae elegiacus Ovidius colores mutuos dederit[3]; quamvis huius generis pigmenta

---

[1] Si Seneca hunc ipsum Ovidii locum ante oculos habuisset, certe non lepidam, quam ille aduectit, sententiolam neglexisset:

Quod caret alterna requie, durabile non est;
haec reparat vires fessaque membra novat.

[2] Phaedra item *τὰ ἀναγκαῖα* praetexit frg. 436.

[3] Easdem sententias invenies Ov. Amor. III, 8. 35 sq. Sed praeter

a Graeca tragoedia non utique aliena fuerint[1]. — At quod nutrix apud Senecam Hippolytum edocet v. 466 sq.: Iovem providisse, 'cum tam rapaces cerneret Fati manus, ut damna semper subole repararet nova', sed si Venus humanam societatem dereliquerit, fore, ut orbis iaceat 'squalido turpis situ' v. 469 sq., nonne ille pro sua natura apte respondisset, ut in Coronifero v. 618 sq. Iovi convicians, quod liberos creandos non emendos curasset; aptius certe, quam illic? Nam omnia suadent, ut sumamus priorem quoque Hippolytum feminam ducem malorum artificemque scelerum (Sen. 559) exagitasse, ea fortasse ratione, ut nutrici sensus suos de ista peste ac pernicie aperiret, quales in frg. inc. 1045 fuse exponuntur, deis postremo exprobrans v. 6:

εἰ δέ του θεῶν
τόδ' ἐστὶ πλάσμα, δημιουργὸς ὢν κακῶν
μέγιστος ἴστω καὶ βροτοῖσι δυσμενής.

Nam Seneca hoc rursus bene instituit Graecum, ut contendo, exemplar secutus, quod Hippolytum, postquam noverca eius genibus adlapsa est (v. 667), in tanta affectuum concitatione non

---

hunc locum Seneca ante oculos habuit Ov. Met. I. 89 sq.; conferas Sen. 555 sq. cum Ov. 144 sq.; neque noverca (Sen. 558) apud Ovidium (v. 147) deest. — Ceterum tralaticia haec materia in poesi Romana; cf. Tibull I, 3. 35 sq. Prop. IV, 13. 25 sq. Aetna. v. 9 sq. Verg. Georg. I, 125 sq. Hor. Ep. od. XVI, 41 sq. Ov. Met. XV, 96 sq. Senec. Med. 301 sq.

[1] Moschion frg. 7. ampullas de aurea aetate proicit eo quidem sensu, ut primaevam naturam impolitam morumque rigidam asperitatem excultae seriorum hominum vitae opponat. De comicorum commentis cf. Birt Elpid. p. 19 sq. — Iis autem, qui philosophicis conclusionibus indulgeant, libebit Hesiodeam hanc et Platonicam, quam item Seneca tuetur, opinionem de aurei aevi felicitate omnibus numeris absoluta apud Moschionem in contrarium subversam memoriae mandare. Cuius contrariae sententiae propugnator fortasse Theophrastus exstitit; cf. Rohde Gr. Rom. p. 201 (21). Tales autem fluctuationes progrediente hominum cultura ut aestus maris accidere et reciprocare solent. Nam, qui aliquam cum praestantissimo quoque Germanico superioris saeculi poeta familiaritatem contraxerit, eum non fugiet tunc praevaluisse illam de hominum degeneratione opinionem, quam Rousseau sanxit. Contra nostri aevi opinio vulgaris plerumque in contrarium inclinat praeeunte rerum physicarum disciplina; cf. Grimm Goethe I p. 64.

amplius tumidam ac plumbeam cantilenam de diro muliebri genere declamantem facit[1]. Sed etiam certiora sciri possunt. Nam pro certo affirmare ausim Valckenarium recte coniectasse clausulam orationis Hippolyti ex priore editione in alteram irrepsisse v. 664—68[2]. Quos versus in universum prolatos hoc loco languere, postquam Hippolytus ex more Euripideo sententiam generalem ad singularem, quae in manibus est, causam adaptavit, ii, quibus cor ut aiunt sapit, persentient. At quadrant haec convicia in priorem Velati scaenam, ut Senecae similes versus 566 sq. vincunt.

Sed iam Phaedra ipsa morae impatiens privignum adit, in qua scaena exornanda poeta Graecus, ne Romano hanc laudem vindicem, egregium artificem se praestitit. — Procedens igitur illa v. 583 sq. repente se animo linqui simulat; collabitur, Hippolytus collapsam excipit, anus torpentem excitat v. 587:

attolle vultus, dimove vocis moras:
tuus en, alumna, temet Hippolytus tenet.

Iam illa luci reddita ad immane propositum peragendum se accingit, sed verecundia deturbata culpaeque conscia inter varia consilia fluctuat et, unde potissimum capiat exordium, cunctanter quaerit. — Vestigia hic latent Graeci exemplaris. Nam si Ovidii Phaedra scribit v. 7: 'ter tecum conata loqui' e. q. s., quid aliud exprimit nisi istam cunctationem (cf. Sen. 602 sq. 637)? Senecae autem Phaedra secum reputat v. 596 sq.: 'si coepta exsequor, Forsan iugali crimen abscondam face'. Item Ovidiana puella v. 137 sq. nomina modosque diversos illa quidem quaerit, quibus crimen obtegat. Neque, quae illa addit v. 598: 'honesta quaedam scelera successus facit', Euripideum sophisma non sapiunt; nam in mentem venit nutrix apud Euripidem ita

---

[1] In Coronifero res aliter se habet; cum concitatio eo leniatur, quod nutrix intercedit. — Nihilo secius Hippolyti fusa iurgia in liberorum procreationem illic ridicula sunt, quia nutricis incitans provocatio, quae in Velato, si recte disputavi, locum invenit, omnino deest.

[2] Euripideos hos versus esse Gloël l. l. p. 50 sq. merito contra Bartholdium Rh. Mus. l. l. p. 337 monuit, servandos esse, quo loco nunc leguntur, nemini eum persuasisse spero. Recte autem intellexit ad *λέγειν* v. 665 ex antecedentibus *μισεῖν γυναῖκας* suppleri debere. Coniecturis: *στυγεῖν* (Reiske) *ψέγειν* (Heimsoeth) sententiae acumen debilitatur.

ratiocinans v. 701: *πρὸς τὰς τύχας γὰρ τὰς φρένας κεκτήμεθα*[1]. Sed videamus, quae sequantur. Phaedram rursus frustra transitum ad coepta exequenda quaerentem interrumpit filius matrem eam fortuito appellans v. 608; qua invidiosa voce Phaedrae transitus aptissime paratur. Memineris autem eodem artificio Euripidem in servata Hippolyto v. 310 usum esse, scilicet ut aliquo verbo temere intericiendo diverbia incerte fluctuantia sistat iisque inde prorsus diversam viam ingrediendam praescribat. Senecam autem in hac ipsa re ad Graecum exemplar apprime se adstrinxisse alio praeterea argumento postea proponendo demonstrabo. — Mavult autem Phaedra famula vocari v. 611 atque adeo privignum obsecrat, ut mandata sceptra et se famulam accipiat v. 618. Similia Ovidiana puella iactat v. 164: 'serviat Hippolyto regia tota meo'. Sed casto iuveni aures ad lenocinia blandi alloquii clausae sunt; praetexit pietatem erga parentem fortasse sospitem v. 624. Quo tendit Ovidiana puella v. 127: 'i nunc, sic meriti lectum reverere parentis'. Phaedra autem subinde nova periclitans in initio denuo ambigue locuta v. 636 sq., iam satis plana verba de amore aliquo in pectore saeviente proicit, quam confessionem Hippolytus eo sublevat, ut novercam interroget, furatne Thesei amore v. 645, hac ratione ipse viam patefaciens, qua Phaedra filio, ut in quo patris imaginem recognoscat, amorem tute declarare possit. — Poeta igitur alteri personae quasi munus delegat in molesta materia sermonum fili deducendi; quod Racinium imitatum esse adnotare iuvat. At Euripides nonne eandem rationem init alteram Phaedram anxio affatu nutriculam ambientem fingens v. 345: *πῶς ἂν σύ μοι λέξειας ἁμὲ χρὴ λέγειν*; qui versus quam celeber fuerit, non solum Aristophanis parodia (Equit. 16) declarat, sed etiam, ut Buecheler me monuit, Menander conversus a Plauto Bacch. 35: 'quid si hoc potis est ut tu taceas, ego loquar? . . . . . lepide'. Senecae autem in ista scaena re vera Graecum exemplar facem praetu-

---

[1] Cf. trag. frg. adesp. 16. v. 2:
οὐδὲν ἦν πάντῃ καλὸν
οὐδ' αἰσχρόν, ἀλλὰ ταὔτ' ἐποίησεν λαβὼν
ὁ καιρὸς αἰσχρὰ καὶ διαλλάξας καλά.
οὐδὲν ἄν vulgo; *οὐδὲν ἦν* Nauck.

lisse elucebit, si ad alias imitationes praeversus ero; item ad singula Phaedrae Romanae verba postea redeam necesse est. Interim arcessas ea, quae Leo (l. l. p. 177) disputavit, quibus quidem res non exhausta est. Nam quod Phaedra affirmat se uni privigno mutari respersam nulla labe, intactam, innocentem (Sen. v. 668), id rursus, si quid unquam, egregie illustratur Ovidii verbis Her. IV, 17 sq.:

non ego nequitia socialia foedera rumpam;
fama, velim quaeras, crimine nostra vacat.

Iuxta autem pergit ac si nunquam amarit, maritum nempe: 'venit amor gravius, quo serius' e. q. s. (cf. v. 29 sq.), quam satis delicatam cogitationem Senecae verba: 'intacta, innocens' tecte significant. — Denique, quod maximi ponderis est, non dubitandum, quin in scaena Euripidea Phaedra se supplicem Hippolyto abiecerit. Nam aut nihil video aut in Ovidianae Phaedrae verbis tenemus vividam aliquam tragoediae scaenam v. 149: 'non ego dedignor supplex humilisque precari', v. 153 sq.: 'victa precor, genibusque tuis regalia tendo Bracchia'[1]. Cum quo Seneca mirifice congruit v. 666 sq.: 'en supplex iacet Adlapsa genibus regiae proles domus'. Quibus adiungas Ov. v. 156: 'da veniam fassae duraque corda doma!' et Sen. 671: 'miserere amantis' — quae tragicae Phaedrae imprecatio gradationem perquam efficacem exhibet, quando illa antea v. 623 ad multo verecundiorem precem descenderat: 'miserere viduae!' Admodum autem probabile Hippolytum in tam foedo adspectu pudorem non verbis tantum (frg. 439: ὦ πότνι' αἰδώς κτλ.) manifestantem caput vestimento obvolvisse, unde fabula nomen invenit, ut Toup et Welcker coniecerunt[2]. Repulsa Phaedra iterum privigni genibus advolvitur v. 703, atque etiam amplectitur eum v. 705; quod quin maxime visum sit ἀπρεπὲς

---

[1] Sic adducitur quasi in scaenam ipsam Iole captiva Ov. Her. IX, 121 cf. Birt l. l. p. 407.

[2] Cf. Leo l. l. p. 182 (27). Phaedra caput pudore obvolvit Eur. Hip. 243, item Hercules Eur. Her. fur. 1198 sq. Pausanias III, 20. 10 sq. narrat de Penelopa, cum ab Ulixe interrogaretur, velletne se sequi an apud patrem remanere: καὶ τὴν ἀποκρίνασθαί φασιν οὐδέν· ἐγκαλυψαμένης δὲ πρὸς τὸ ἐρώτημα Ἰκάριος τὴν μέν, ἅτε δὴ συνιεὶς ὡς βούλεται ἀπιέναι μετὰ Ὀδυσσέως, ἀφίησιν, ἄγαλμα δὲ ἀνέθηκεν Αἰδοῦς. ἐνταῦθα γὰρ τῆς ὁδοῦ προήκουσαν ἤδη τὴν Πηνελόπην λέγουσιν ἐγκαλύψασθαι.

καὶ κατηγορίας ἄξιον (Arg. Eur. Hip.), non dubito. At Hippolytus ira effervescens stringit ensem, mortem minatur. Tunc Phaedra v. 710: 'Hippolyte, nunc me compotem voti facis' e. q. s. His omnibus Musam vere tragicam et Graeco poeta dignam adspirasse vel is, qui sensibus alienatus est, sentire debet[1]. In Hippolyti autem iracundia ablati deprecationibus introitus v. 671 sq. componi potest cum Eur. Hip. 601 sq. et Sen. v. 715 sq. cum Eur. v. 653; quamvis in furore erumpente immoderate depingendo rhetor grassatus sit.

Iam vero filum fabulae restaurandae, quatenus id hoc loco fieri potest, pertexere conveniat. Poeta Romanus nodum nectit gladio, quem Hippolytus abicit v. 714, nutrix arripit pignus sceleris v. 730, Phaedra marito commonstrat ad stupratorem coarguendum v. 896 sq. Cum verisimile sit Aegeum in Euripidis cognomini fabula filium signis sui generis agnovisse, quae in capulo gladii eburno, ut Ovidius dicit, videret[2], nescio, an poeta Romanus Graeci auctoritatem amplexus sit, cum hunc ipsum gladium actioni illigandum curaret. Quam opinionem alio loco stabiliam.

Theseum apud Euripidem quoque ab inferis redisse — in qua re olim falso ad frg. 446 provocare solebant — Leo iam probavit (l. l. p. 179). Nam si Plutarchus l. l. Phaedram mariti παρανομίας exagitasse refert, his nihil aliud significari, quam 'stupra et illicitos toros' quos 'miles audacis proci' in Acheronte quaerat, Senecae verba v. 91 sq. arguunt. Itaque, cum Ovidii Phaedra hinc obiurgandi initium capiat v. 109 sq.:

Tempore abest, aberitque diu Neptunius heros:
illum Pirithoi detinet ora sui

mihi quidem dubium non est, quin poeta idem iter in animo habeat, licet Phaedram ita scribentem faciat, tanquam accurate definire nequeat, quo maritus profectus sit; intellegenti lectori

---

[1] Diverbium hoc singulis partibus arte inter se cohaerentibus artificiosius progreditur, quam apud Racinium, qui Phaedram ultro se morti offerentem fingit. Summam autem laudem, qua Gallorum poeta propter egregiam totius scaenae gradationem ornari solet (cf. Lessing vol. IV p. 245 Lachm.), maiore iure Graeco exemplari impertias.

[2] Met. VII, 422 cf. Welcker l. l. p. 732. In Thyestis quoque fabula gladius recognoscendi signo fungitur secundum Hyginum f. 88.

satis habuit addere: 'aberitque diu', quibus verbis insuper tecte respicit ad Vergilianum illud (Aen. VI, 617 sq.): 'sedet aeternumque sedebit Infelix Theseus'. Neque enim video, qua causa Theseo crimini verti possit, quod nuptiis Hippodamiae, de quibus Birt (l. l. p. 405) cogitat, monstra propulsans virtutem tuens adfuerit [1].

Seneca vero in hoc mutandi licentiam sibi assumpsit, quod Hippolyto non amplius in scaenam producto Theseum absentem filium conviciis incessentem finxit. Graecum poetam optimam occasionem, ut tumidam sermonis forensis ac iuris dicundi doctrinam ostentaret, non praetermisisse frg. 442 vincit, quod supra attigi; adde, quod Romanus Theseus perinde loquitur, quasi filius ex adverso stet v. 924, 929 sq. Similes denique attende v. 915 sq. Euripideis 948 sq. [2].

Sed quomodo Phaedra? Eam manum sibi non intulisse utpote audacem et ad scelera pronam, antequam ulciscendi cupiditatem interitu privigni explerit, ut bene Weil (Eur. p. 4) exposuit, pro concesso sumo. Leoni autem adstipulor, qui ex argumenti natura consentaneum esse ducit (l. l. p. 179) Phaedram post relatum de Hippolyti morte nuntium rursus comparuisse et morti suae praefatam esse. Quanquam in hac quaestione pensi non habeo frg. 446:

ὦ λαμπρὸς αἰθὴρ ἡμέρας θ' ἁγνὸν φάος,
ὡς ἡδὺ λεύσσειν τοῖς τε πράσσουσιν καλῶς
καὶ τοῖσι δυστυχοῦσιν, ὧν πέφυκ' ἐγώ.

Quae etiamsi Leo iure Phaedrae dat, tamen haec esse verba mori volentis mihi non persuasit. Talia qualibet aegritudine et afflictatione se relaxanti tribui posse documento sunt ipsius Phaedrae verba in servata fabula v. 672: *ἰὼ γᾶ καὶ φῶς. | πᾷ ποτ' ἐξαλύξω τύχας*; et quod maioris momenti est, nonne nutrix perinde loquitur, ac si alumna lucem et aera desiderarit, v. 178: *τόδε σοι φέγγος, λαμπρὸς ὅδ' αἰθήρ*? Perquam similis est Sophocleae Electrae lucis invocatio v. 86: *ὦ φάος ἁγνὸν καὶ γῆς ἰσόμοιρ' ἀήρ* (cf. Eur. El. 59).

---

[1] In Ovidii vers. 110 mendum non delitescere iam persuasum habeo, ubi Birtii felix coniectandi facilitas frustra medelam circumspexit.

[2] Non sine specie veri huic Thesei orationi adscribas frg. inc. 897 et frg. 968, quo potuit Hippolyti immodica sui admiratio castigari (cf. Eur. Hip. 994 sq.).

Sed Graecae tragoediae non sufficit mortis sola praefatio, nuntio de peracta morte opus est; quam sententiam duo sarcophagi egregie confirmant, ad quos idcirco hoc loco diligentius animum advertere debeo. Alter, qui Parisiis exstat [1], in sinistra et media parte nihil exhibet, quod a tralaticia aliorum sarcophagorum repraesentatione deflectat, ideoque hic accurata figurarum descriptione supersedeo. Nam illic Phaedra, cuius genibus Amor se applicat, languida in sella recubat ab ancillarum coetu circumdata; hic nutrix Hippolytum adit, servus in dextram progrediens Hippolyti equum ducit. Sed prope servum in dextra parte senex barbatus conspicitur, indutus pallio sinistro umero et imo corpori circumvoluto; dextram effert ante pectus extensis digitis, qui praefracti sunt, simul se convertens ad feminam, cum qua acriter loquens in dextram progreditur. Illa induta est tunica succincta in dextrum bracchium defluente et amictu, quem dextra prendit, praeterea, ni fallor, soleis; crines reticulo religati esse videntur. Sinistra ante pectus elata puerulum portat, qui dextram ad feminae mentum porrigit, sinistra fructum tenet [2]; femina autem retro vertit caput ad senem simul progrediens. Denique in extrema dextra imagine sedet ad sinistram in sella, quae podio imposita est et cuius pedes in leonis ungues formati sunt, vir barbatus soleis, tunica, toga indutus sinistro umero et imo corpori circumvoluta, sinistram sellae imponens, dextra ad mentum admota. Aperte autem attentum se praebet auditorem iuveni, qui exomide et calceamentis indutus ante eum prope adstat et ei aliquid narrare videtur; feminae modo descriptae tergum obvertens, dextra, cuius duo extensi digiti praefracti sunt, elata, sinistra ut videtur baculo innisus. — Alter sarcophagus effossus Salonae nunc Spalatii asservatur multo ille deterioris laboris [3].

---

[1] Repertus est simul cum pulchro sarcophago, qui nunc Petropoli asservatur, prope limen terrae Toscanae in cella sepulcrali. Cf. H. Hink Mon. dell' Inst. VIII, 38. 1. Annal. dell' Inst. 1867 p. 109 sq. Brunn Bullett. dell' Inst. 1853 p. 106. Conze Vorlegebl. Ser. V. T. XII, 2.

[2] Fructum hunc esse Brunn, qui ipse sarcophagum vidit, mecum communicavit.

[3] Cf. Conze, Lützow Zeitschr. f. bildend. Kunst VII. 1872 p. 65 sq. p. 259 sq. Römische Bildwerke einheimisch. Fundorts in Oesterr. I. p. 1 sq. T. 1. (Denkschr. d. kais. Akad. der Wissensch. Wien 1873

Quod ad repraesentationem attinet, nemini dubium esse potest, quin teneamus quasi alterum quoddam idque neglegentius sculptum apographon eiusdem archetypi, a quo Parisinus ille originem duxit. Itaque quattuor accurate modo descriptas figuras eadem serie exhibet; discrepat tantum in levioribus rebus: senex dextram ad mentum admovet, puerulus sinistra nihil tenet, nuntius vir barbatus est. — Tragoediam signis sarcophagorum expressam esse luculenti hi testes sunt. Etenim virum barbatum illum in solio sedentem quis est, quin intellegat Theseum esse nuntium de Hippolyti interitu audientem? De duabus reliquis figuris multa satis eleganter coniectari possunt, si quis satis habuerit his figuris qualemcunque sensum subicere. Talia interpretibus facile condonabimus; nam si non tragoedia ipsa interpretationi certa subsidia suggerit, de ea actum est. Quare non minus iis antevertere volui, qui forsan illam feminam pro dea habeant; cui coniecturae etiam obstrepit totus habitus modusque, quo huic scaenae inserta est (cf. Hink l. l. p. 121); cum ni fallor verecundia quaedam artifices prohiberet, quominus deos hoc modo neque insigni ullo instructos neque elatiore habitu rebus humanis immiscerent. An fructum a puerulo latum, quem alter sarcophagus etiam omisit, insigne esse affirmabis? — Rationem, qua rem expediamus, satis antea munivi. In puella ad dextram progrediente serva agnoscenda, quae ad Theseum festinans nuntium de Phaedrae morte allatura est; iussa illa a domina liberos Thesei fidei ac tutelae committere, cuius signum puerulum adportat; nam altera quoque Phaedra non semel tantum liberorum memor est (cf. v. 421. 717). Servam comitatur paedagogus — nam sic senem merito nomines —, qui ex subitaria Phaedrae nece voluntaria novam suspicionem trahens domini innocentiam strenue defendit contra servam, Theseum fortasse hoc dehortaturus frg. 443:

Θησεῦ, παραινῶ σοι τὸ λῷστον· εἰ φρονεῖς,
μηδὲν πιθοῦ γυναικὶ τἀληθῆ κλύων[1].

XXII) Vorlegbl. Ser. V. T. XII. 1. Dumont Rev. archéol. 1872 p. 118 sq. Heydemann Arch. Zeit. 1872 p. 60.

[1] Cod.: *γυναικὶ πείθου μηδὲ τἀληθῆ κλύων*, quod vulgo interpretati sunt: ne credas mulieri, etiamsi vera audis; quam sententiam prorsus perversam dudum reprobavit Hiller (Liber misc. ed. a soc. philol.

In servata fabula nuntius post tristem cladis narrationem exclamat v. 1249 sq.: nunquam fore, ut sibi persuaderi possit dominum improbum esse, ne tum quidem, si omne feminarum genus suspendio se necarit Idaeque pinus ubicunque litteris impleatur. Poeta nempe sui ingenii amantissimus inventa non facile abiecit. — Fabulae igitur progressus hic erat: post nuntii discessum Phaedra ad necem se parat et brevi fortasse cantico interiecto serva et paedagogus procedunt Phaedrae mortem nuntiantes. Vere tragicum hoc: damnum damno continuari, de criminis auctore ultro citro ambigi, Dianam omnia revelare[1].

De Senecae nuntio denique in paucis subsistere possum. Consimiliter eum poeta Romanus inducit v. 989 sq. atque Euripides v. 1151 sq. In monstro horride depingendo et tota luctifica strage taetris coloribus exornanda et amplificanda multa Senecae officinae haud gravate tribues. Omnia autem singillatim cum servata Hippolyto componere supervacaneum duco, quia Euripides certe non omnia ex altera fabula retinuit,

---

Bonn. 1864 p. 44), repetiit nuper Wilamowitz Hermes XV, p. 484 (1): ‘trau einem Weibe nicht einmal, wenn sie die Wahrheit sagt’; hac interpretatione a verbis insuper leniter deflectente sensus perversitas non removetur. Neque ipsi Hillero medela bene cessit: obsequere mulieri, etiamsi vera non audis, quod contorta explicatione eget et Euripidi omnino obstrepit, qui ita in Stheneboea frg. 673:

πιστεύειν δὲ χρὴ
γυναικὶ μηδέν, ὅστις εὖ φρονεῖ βροτῶν.

Itaque nisi sumere mavis versus crassa Minerva e contextu evulsos esse, aliam rationem non video nisi eam, quam supra verborum ordine mutando inii Leone duce (l. l. p. 183), qui hoc fragmentum respondere opinatur chori verbis Hip. 891 sq. — Paedagogo autem Welcker l. l. p. 742 iure fortasse tribuit frg. inc. 1052, cum quo congruunt, quae Coroniferus v. 993 sq. de se ipso praedicat.

[1] Lapicida actionis decursum non observans in ultima dextra parte id ponit, quod tempore prius est; quae inversio, ut ita dicam, nemini figurarum collocationem ordinemque et leges responsionis in rationem vocanti fucum faciet; exempla non rara sunt. — Nutricem denique, quae nuntii munere fungatur, praepropere desiderares, cum libidinis ministram respui consentaneum sit post flagitiosos conatus ad irritum revolutos. Dubitantes meminerint Coroniferi et Francogallici exemplaris.

ut supra evici. Narrandi progressum inde ab equis iugo subigendis, in qua re Senecae verba v. 1002 sq. magis Velati fragmento 445 quam Coroniferi v. 1183 respondent, eundem esse neminem fugit. Insigniter etiam eo congruunt, quod iuvenem exsilio affectum multa secum loquentem et patrem abominantem fingunt (Eur. v. 1190 sq. Sen. v. 1004 sq.)[1]. Ad nonnulla autem, quae poetae Romano propria sunt, posthac revertar.

Ad cantica praevertamur: Euripidem in correcta editione choros vel, ut rectius dicam, eorum sensus novasse exceptis iis locis, quorum mutata oeconomia hoc postularet, parum verisimile videbitur iis computatis, quae hicillic de eius more retractandi docui. Seneca autem haud raro in choris ab iisdem sententiarum capitibus, a quibus Euripides, proficiscitur, unde nimirum in altum evectus cuiusvis generis floscula a Graeci cothurni dignitate aliena orationi immiscet; quamvis licet praeterea eo excellat, quod cantica ab idonea sede remota alieno loco inculcat[2]. Omisit igitur parodon (Eur. v. 121 sq.) et alterum stasimon (v. 732 sq.) idque iure, quia ad Phaedrae mortem alludit. Neglecta autem parodo canticum, quod Amoris vim celebrat, iam statim post nutricis et Phaedrae colloquium inseruit v. 274 sq., Euripides demum post amoris confessionem v. 525 sq., atque ibi aptius, quoniam hoc modo amor ad effectum redditus illustratur. Seneca autem hic praecipue quartum Euripidis stasimon v. 1268 sq. ad Amorem id quoque pertinens compilasse videtur, ubique videlicet ornamenta et exempla tragico exemplari repugnantia Euripideis agglutinans. — Iam singula perlustres. In exordio telorum Amoris praestantia celebratur, quam Euripides significat v. 530 sq. et 1271, si *πτερόν* cum scholiasta *βέλος* interpretaris. Versus Sen. 331 sq. eodem tendunt, quo Eur. v. 1272 sq. (cf. 447 sq., frg. 434). Versus autem Sen. 338 sq. copiose effingunt Eur. v. 1274 sq., quam eandem sententiam de Venere etiam in animalia et in omnia, quae terra caelumve progignit, dominante fusius tractat So-

---

[1] De versu Sen. 1057, quem perperam Euripideo 1197 composuerunt, cf. Leo l. l. p. 205 sq.

[2] Huius perversae rationis similia exempla suppeditant Herc. fur. et Medea cf. Leo l. l. p. 161. 164.

phoclis frg. inc. 856 v. 9 sq. unius Stobaei satis infirma auctoritate huic adscriptum atque iure a Nauckio Euripidi redditum[1]. — Sed stasimo illo, quod in Graeco exemplari post amoris confessionem collocatum invenit, remoto quid poeta Romanus substituit? Parum apte finxit Hippolytum statim post turpe colloquium cum noverca effugientem (v. 729, 901) minime Graecum exemplar secutus, si memineris illic filium patri se purgare studuisse. Adde, quod fuga sceleris conscientiam prodere videtur. Neque sibi constat poeta, cum postea rem ita vertat, ac si patris dirae fugam adduxerint (v. 929, 1000). Fugae igitur adnectit longum carmen v. 736 sq., quod pulchritudinem iuvenis concitato gradu se proripientis coloribus certe non Euripideis depingit, de quibus alias. Imago quidem stellae, quae ventis agitata longos porrigit ignes (cf. Verg. Georg. I 365 sq.), qua initio v. 739 fugam illustrat, memoriam tibi afferat chori Euripidei Hippolytum effugientem canentis v. 1121 sq.:

ἐπεὶ τὸν Ἑλλανίας | φανερώτατον ἀστέρ' Ἀθάνας
εἴδομεν εἴδομεν ἐκ πατρὸς ὀργᾶς
ἄλλαν ἐπ' αἶαν ἱέμενον[2].

Sed nescio, an Senecae Ovidius Phaethontem in praeceps per aera latum cum stella de caelo cadente comparans (Met. II, 320 sq.) ansam dederit. Priori autem chori Euripidei parti v. 1102 sq. similia canit chorus Romanus item post exsecrationem Hippolyti v. 959 sq., quorum summa haec: 'res humanas ordine nullo Fortuna regit sparsitque manu Munera caeca' (v. 978 sq.). Et quod longius praeterea immoratur in obiurgandis deis, quod parum solliciti sint bonis prodesse malis nocuisse; hic sensus in choro isto quidem Euripideo translucet tantum, alias clare

---

[1] Philolog. IV, p. 542. — Welcker l. l. p. 737 Matthiaeum secutus Hippolyto Velato vindicare conatus est Eur. frg. inc. 890, Veneris vim illustrans audaci et praeclaro de amore caeli imbre gravati exemplo, quod quidem Aeschylo debetur (cf. frg. 43); iure fortasse. Nam Plutarchus Amat. 13 (8) cum primo huius fragmenti versu conflavit versus Hip. 449—450. Qui error inde repeti potest, quod hi ambarum editionum loci lemmate neglegenter adscripto iuxta positi erant. Ceterum versui 4 similem sententiam exhibent Eur. Hip. v. 448 sq.

[2] Comparatio cum stella item occurrit in Eur. frg. inc. 961 et frg. adesp. 33.

pronuntiatur[1]. Audeo igitur Euripidi assignare frg. adesp. 72:

πολλάκι μοι πραπίδων διῆλθε φροντίς,
εἴτε τύχα [τις] εἴτε δαίμων
τὰ βρότεια κραίνει,
παρά τ' ἐλπίδα καὶ παρὰ δίκαν
τοὺς μὲν ἀπ' οἴκων δ' ἀναπίπτοντας
ἀτὰρ θεοῦ, τοὺς δ' εὐτυχοῦντας ἄγει[2]

et versibus Eur. Hip. 1102 sq. similem introitus formam et Senecae imitationem in rationem vocans ipsi nostro Velati loco. Restat unum canticum post nuntium insertum Sen. v. 1123 sq.: 'minor in parvis Fortuna furit Leviusque ferit leviora deus'; quo loco Euripides v. 1268 sq. chorum Amoris laudes canentem inducit, quibus Senecam alio loco abusum esse modo vidimus. Sententiam autem, quam poeta Romanus illustrat, Graecae tragoediae minime ignotam fuisse documento sunt Eur. frg. inc. 1027 et frg. adesp. 462, quod plane in eadem sententia copiose tractanda versatur. Simul velim in memoriam revoces me antea huic ipsi prioris Hippolyti loco Phaedram neci voluntariae praefantem et nuntium de eius morte vindicasse. Quid igitur? Phaedram reginam divitiarum contubernio voluptates excitante corruptam[3] — talem Phaedram mortem voluntariam subituram[4] nonne chorus aptissime contemplationibus de fortuna, quae minor in parvis furat, prosequeretur? Computa modo, qua ratione Seneca Graecum exemplar secutus (cf. Leo l. l.) nutricem alumnae libidinem exagitantem proponat v. 204 sq.:

quisquis secundis rebus exsultat nimis
fluitque luxu, semper insolita appetit.
Tunc illa magnae dira fortunae comes
subit libido e. q. s.

---

[1] Cf. Hec. 488 sq. frg. 288. 829. Hic quoque Menander Euripidis aemulatorem se praestitisse videtur cf. frg. 581. M. IV, 252. frg. 771—774. M. IV, 288. 289.

[2] v. 2 τις om. libri, v. 3 κρίνει Nauck scribendum suspicatur, v. 5 sq. τοὺς μὲν ἀπ' οἴκων καταπίπτοντας (vel ἀποπίπτοντας) ἄτερ θεοῦ coniecit Gesner.

[3] Cf. frg. 441: ὕβριν τε τίκτει πλοῦτος, οὐ φειδὼ βίου et frg. 440. Simul Senecae et Ovidii sententiis in censum vocatis, quomodo haec omnia mutuo se lumine insigniter illustrent, Leo l. l. p. 174 sq. enucleavit.

[4] Iis computatis, quae antea disputavi, longiori cantico post Phaedrae mortem aptus locus non est.

et v. 209 sq.:

cur in penates rarius tenues subit
haec delicatas eligens pestis domos? e. q. s.

Accommodatissimum autem ad tragoediae dignitatem etiam id, quod chorus, qui modo caecae fortunae ludibria exprobravit, iam his ratiocinationibus priora convicia quasi compensat. At Seneca, qui totam oeconomiam in fine fabulae mutavit, Graeci exemplaris subtilem argumentandi elegantiam abolevit, cum decantata sententia: 'Fortunam nulli fidem praestare' incommode immixta ad Theseum provocavit v. 1141 sq. Ad extremum, si recte adhuc disputavi, in priore Hippolyto non legebatur retractatae fabulae stasimon quartum post nuntium de Hippolyti morte. An tu hoc loco Amoris praeconia gravate desiderares? Mihi quidem semper visum est in Amoris ista laudatione parum apte inculcata — nam Venus non pueri sui divina gratia ac venustate heroem domuit, sed malarum artium aperta vi insontem oppressit — suturam neglegenter retractatae artis delitescere. Cui suspicioni Seneca hoc choro priore loco abusus valde succurrit.

Quae restant, propediem edentur.

Auctor de vita sua.

Natus sum Augustus Dethard Kalkmann Hamburgi a. h. s. LIII mensis Martii die XXIV patre Hermanno Dethardo matre Iohanna e gente Tappenbeck. Fidei addictus sum evangelicae. — Litterarum primordiis in ludo Nirnheimii imbutus per duos annos mercaturam haud libenti animo didici. Aliud deinde studiorum genus amplexus et Reinstorffii viri optime de me meriti egregia disciplina praeparatus, gymnasium Iohanneum Hamburgense, cui Classen praeceptor incomparabilis faustus alienorum ingeniorum formator tunc praeerat, per duos annos frequentavi. Stipendia sub Tello de Wilamowitz-Moellendorff viro forti equitum praefecto meritus autumno anni LXXIV almam Bonnensem litterarum sedem adii, ubi per septem semenstria studiis operam dedi. — Deinde per sex menses universitatis Monacensis civis fui et per bis sex Berolinensis. Inde longum tempus valetudo incommoda studia mea fraudavit. — Docuerunt me viri clarissimi I. Bernays, Brunn, Buecheler, E. Curtius, Iusti, R. Kekulé, Leo, I. B. Meyer, Mommsen, de Mosengeil, Neuhaeuser, Riehl, Robert, Usener. — Buecheleri et Useneri benevolentia receptus sum in seminarium regium philologicum Bonnense, cuius per quattuor semenstria fui sodalis ordinarius. Exercitationibus interfui archaeologicis Brunnii, Kekuléi, Roberti; epigraphicis Buecheleri. — Quos praeceptores omnes grata semper colam memoria. Viris vero singularibus Buechelero Kekuléo Usenero tam insigni erga me voluntate me non indignum fuisse velim aliquando demonstrare posse.

Sententiae controversae.

I.

Euripides Hip. 1425 sq. scripsit:

κόραι γὰρ ἄζυγες γάμων πάρος
κόμας κεροῦνταί σοι, δι' αἰῶνος μακροῦ
πένθη μέγιστα δακρύων ἀκο ύ μ ε ν α ι.

Codd. B: καρπουμένα; reliqui: καρπούμεναι.
Valckenaer: καρπουμένῳ.

II.

Cicero de div. I. 31, 65: 'Sagire enim sentire acute est: ex quo sagae anus, quia multa scire volunt, et sagaces dicti canes'; verba 'quia multa scire volunt' delenda.

III.

Cicero de div. II. 52, 108 scripsit: 'Si' inquit (sc. Cratippus) 'aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando viderint, inest in iis vis vera videndi'. Codd. vis videndi.

IV.

Caelii epistula (Cic. ad Fam. VIII, 8) conflata ex duabus epistulis § 1—4 et § 9—10. Senatus consultum auctoritatesque § 5—8 postea insertae. Altera epistula § 9—10, quae prior scripta est, mutilata; eius initium, quo Caelius de Tullia et Dolabella narraverat (cf. Cael. epist. l. l. 6, 2), de industria omissum.

V.

Catullum in Ariadnae fabula illustranda c. LXIV ad Callimachum se applicuisse falso contendunt.

VI.

Propertii distichon II, 6. 41:

Nos uxor nunquam, nunquam diducet amica:
semper amica mihi, semper et uxor eris

in fine sequentis elegiae ponendum.

VII.

Crinagoras Anth. Pal. VI, 345. 6 scripsit:

καλλίστης στρεφθῆναι ἐπὶ κροτάφοισι γυναικὸς
λώϊον ἢ μίμνειν ἠρινὸν ἠέλιον.

Codd. στεφθῆναι.

VIII.

Seneca in describenda peste Oedip. 37 sq. 180 sq. praeter Lucretium VI, 1137 sq. Thucydidem II, 49 sq. adhibuit; Lucretium Ovidius Met. VII, 525 sq.

IX.

Ovidio Art. Amat. II, 613 sq.:

Ipsa Venus pubem, quotiens velamina ponit,
protegitur laeva semireducta manu

Praxitelis Venus Cnidia obversata est.

X.

Amazon porrectis manibus supina iacens, quam Phidias in laeva parte clipei Minervae caelavit, recognoscitur in Amazone iacente vasis Monacensis No. 370 J. (Overb. her. Gall. XVII, 3).

XI.

Doryphorus Dresdensis (August. T. 88) revocandus ad exemplar Polycleteum in Attica officina immutatum.

XII.

Assteae vasa Paesti fabricata sunt.

XIII.

Pausanias II, 11. 8 quas statuas Titanae ἐν τοῖς ἀετοῖς templi Aesculapii positas fuisse dicit, re vera acroteria fuerunt. Simili errore V, 10. 8 Paeonium et Alcamenem pro artificibus statuarum in fastigiis templi Jovis Olympiaci positarum accepit.

XIV.

Ex Aristotelis libro περὶ ποιητικῆς apparet pingendi artem illo tempore vehementius quam plasticen animos movisse.

XV.

Studium antiquae et recentioris artis non licet seiungere.

---

3 0112 126251187